

Hjemmearbeidserstatning - forholdet til velferdsrettslige, skatterettslige og bevisrettslige sider ved utmålingen

Innholdsfortegnelse

Hjemmearbeidserstatning - forholdet til velferdsrettslige, skatterettslige og bevisrettslige sider ved utmålingen	1
Innholdsfortegnelse.....	1
1. Innledning.....	2
2. Utgangspunkter for utmålingen	4
2.1 Oversikt	4
2.2 Begrepet «arbeid i heimen»	4
2.3 Fradrag for å finne nettotapet.....	5
2.3.1 Innretningsplikten. Et forslag om en «modifisert omfordelingsplikt»	5
2.3.2 Kommunal hjemmehjelp og andre offentlige ytelser.....	7
2.4 Verdivurderingen - «et neddempet hushjelpprinsipp».....	9
2.5 Tapsperiodens lengde.....	10
2.6 Erstatningsnivået. Kåsa (Rt-2000-441) som veiledende utgangspunkt	10
3. Hjemmearbeidserstatning og standardiserte utmålingssystemer	11
3.1 Yrkesskadeforsikring	11
3.2 Barneverstatning etter skl. § 3-2a	12
4. Kort om forsørgertap - «Bastrup-tillegget»	13
4.1 Hovedlinjer.....	13
4.2 Flerbarnstilfeller. «Avgiverperspektiv» og «mottakerperspektiv» - et analyseverktøy	15
5. Beskatningens betydning for erstatningsutmålingen	17
6. Bevisbyrde og bevisføring	17
7. Oppsummering og refleksjoner	18
Litteratur	20
Høyesterettspraksis.....	22
Underrettspraksis	23
Noter.....	23

Forfatter	Kjelland, Morten
Dato	2011
Publisert	Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett 2011 s. 4-49 - (TFE-2011-4)
Sammendrag	Artikkelen gir en oversikt over de norske reglene om erstatning for tapt evne til å utføre arbeid i hjemmet, slik disse er utviklet i rettspraksis og teori. Forfatteren oppstiller en modell for utmålingen, som gir et konkretisert utgangspunkt for utmålingsskjønnet. Her presiseres blant annet innholdet i begrepet «arbeid i heimen», betydningen av ulike offentlige ytelser og prinsipper for verdivurderingen. Forfatteren forklarer sitt begrep «det neddempede hushjelpprinsipp», som fanger inn at det matematiske utgangspunktet for beregningen må avstemmes mot en ulovfestet behovsstandard. Videre beskrives retten til hjemmearbeidserstatning ved standardiserte erstatningsordninger og ved forsørgertap. Skatterettslige og bevismessige sider ved utmålingen blir også belyst. I tillegg til den rettsdogmatiske analysen rettes et kritisk blikk mot dagens innretningsplikt. Forfatteren argumenterer for at denne bør begrenses til en «modifisert omfordelingsplikt». Han utvikler også to hjelpebegreper, «avgiverperspektivet» og «mottakerperspektivet». Disse er ment som verktøy for å analysere reglene om utmåling av Bastrup-tillegget ved ulike typer moderne familiekonstellasjoner.
Utgiver	Gyldendal Akademisk

Dr. juris, post doc. Morten Kjelland

1. Innledning

En personskade kan medføre reduksjon eller bortfall av evnen til å utføre tradisjonelt husarbeid, vedlikehold av bolig, snømåking, plenklipping og andre gjøremål

Side 5

i eller tilknyttet hjemmet.¹ Slike funksjonsbegrensninger kan ramme skadelidte som er enslige, samboende eller gift, med eller uten barn. Der flere bor sammen, kan gjøremålene være fordelt på ulike måter, og oppgavene kan i stor grad falle bare på den ene. Denne artikkelen omhandler retten til erstatning for tapt evne til å arbeide i hjemmet. Tapet av hjemmearbeidsevnen kaller jeg for et «hjemmearbeidstap», og erstatningsposten betegnes her som en «hjemmearbeidserstatning».²

Rettsgrunnlaget for å kreve hjemmearbeidserstatning er skadeserstatningsloven³ (skl.) § 3-1 andre ledd andre punktum, som lyder slik: «Med inntekt likestilles verdien av arbeid i heimen.» Bestemmelsen kom som et tillegg til loven i 1973. Formålet var å styrke husmødres (og husfedres) erstatningsrettslige vern.⁴ Regelen gjelder tilsvarende ved tap av forsørgere, jf. skl. § 3-4 andre ledd tredje punktum.

Lovens formulering gir beskjeden veiledning for den konkrete utmålingen. Ordlyden har preg av å være en programerklæring. Det er behov for presiseringer, både av vilkårene for erstatning og beregningsprinsippene. Hovedtyngden i fremstillingen er lagt på å beskrive utmålingsreglene. Disse blir fremstilt gjennom analyser av høyesterettspraksis, lovforarbeider, juridisk teori og andre kilder.

Hjemmearbeidsinstituttet har lange tradisjoner i norsk rett. Det fremgår av rettspraksis fra før 1973 at tapt evne til hjemmearbeid kunne gi rett til erstatning.⁵ *Hamburg* (Rt-1934-173) er illustrerende. To heltids hjemmearbeidende kvinner ble utsatt for en trafikkulykke. Begge ble tilkjent erstatning. Den ene kvinnen, fru Hamburg, var 52 år og ble 100 prosent invalid. Det er ved utmålingen av hennes erstatning at Høyesterett avga de mest prinsipielle utsagnene. Førstvoterende ordla seg slik: «Hennes paaregnelige økonomiske tap i fremtiden

som følge av hennes invaliditet (tap i fremtidig erverv) vil være hennes tap ved *utgifter ved at holde pleierske (pike).*»⁶ Erstatningen ble satt til 30 000 kroner, som utgjør ca. 1 million i 2010-kroner (990 800 i 2010-beløp).

Bredesen (Rt-1948-345) er en annen viktig dom. En husmor på 35 år ble trafikkskadet. Ulykken påførte henne en invaliditet på 50 prosent. *Bredesen* fikk

Side 6

tilkjent 15 000 kroner for tap i fremtidig erverv. Den gang var dette et betydelig beløp, som svarer til 276 000 i 2010-kroner.

Hjemmearbeidstap anses som en form for *inntektstap*. Det fremgår allerede av lovteksten, jf. formuleringen «Med *inntekt* likestilles ...». Rubriseringen som inntektstap følger også av høyesterettspraksis, jf. *Hamburg* (Rt-1934-173), *Lagesen* (Rt-1947-101), *Bredesen* (Rt-1948-345), *Martinsen* (Rt-1998-1916), *Rott* (Rt-1999-1967) og *Kåsa* (Rt-2000-441). Synspunktet legges videre til grunn i NOU 1994:20, som vurderte reformer i regelverket om utmåling av personskadeerstatning. Dette såkalte Lødrup-utvalget uttaler følgende under beskrivelsen av gjeldende rett: «Hvor skadelidte arbeidet i hjemmet - den typiske «husmor»situasjonen - har det lenge vært erkjent i rettspraksis at bortfallet av eller den reduserte evne til å utføre dette arbeidet, representerte et tap i fremtidig erverv. Nå er dette lovfestet i skl. § 3-1.»⁷ Om hjemmearbeidstapet posteres som et inntektstap eller som en merutgift, har ofte begrenset betydning. Fra dette gjelder det unntak, blant annet ved yrkesskader, se punkt 3 nedenfor.

I vårt moderne samfunn er nesten alle (voksne) *både* utarbeidende og hjemmearbeidende.⁸ Hvis ansvarshendelsen⁹ reduserer begge former for ervervsevne - utarbeidsevne og hjemmearbeidsevne - oppstår spørsmålet om skadelidte må *velge* mellom erstatning for tradisjonelt inntektstap etter skl. § 3-1 første ledd og hjemmearbeidserstatning etter skl. § 3-1 andre ledd andre punktum. Dette blir besvart med nei i *Kåsa* (Rt-2000-441). Skadelidte var en kombinert hjemme arbeidende og utarbeidende kvinne, som ble utsatt for en trafikkuulykke (1989). Den påførte henne en mindre hodeskade, en bløtdelsskade i nakken og smerte plager. Som følge av dette fikk *Kåsa* nedsatt evne til å utføre gjøremål i hjemmet. Høyesterett klargjorde at skadelidte kan kreve hjemmearbeidserstatning *i tillegg* til erstatning for tapt lønnsinntekt, forutsatt at skadelidte har/ville ha utnyttet arbeidsevnen i hjemmet også uten ansvarshendelsen.¹⁰

Side 7

På samme måte som ellers kreves det *årsakssammenheng* mellom ansvarshendelsen (f.eks. trafikkuulykken) og hjemmearbeidstapet. De vanlige årsaksreglene kommer til anvendelse.¹¹ Skadelidte kan derfor bare kreve erstattet den delen av hjemmearbeidstapet som skyldes ansvarshendelsen, ikke den delen av hjemmearbeidsevnen som var tapt fra før. *Kåsa* (Rt-2000-441) er illustrerende også her. Skadelidtes totale medisinske invaliditet var på rundt 50 prosent, men bare 25-30 prosent skyldtes trafikkuulykken. De resterende plagene hadde hun fra før, blant annet etter en ryggskade hun hadde pådratt seg som sykepleier. Disse tidligere plagene ga *Kåsa* en inngangsførhet som hjemmearbeider, som trafikkforsikreren ikke var ansvarlig for. Grunnen er at inngangsførheten ikke var forårsaket av bilulykken. For inngangsførhet vil heller ikke grunnvilkåret om *tap* være oppfylt; ansvarshendelsen medfører ingen differanse (begrensningen var der fra før).

Jeg forutsetter i det videre at *ansvaret er etablert*, det vil si at det foreligger ansvarsgrunnlag og at årsakskravet er oppfylt. Analysen er dermed avgrenset til selve erstatningsutmålingen.

Hovedteksten i denne artikkelen er lagt opp slik at den kan leses uten å måtte studere fotnoter og petit. Disse er utformet for den som ønsker å gå i dybden, og med sikte på at artikkelen også kan fungere som et oppslagsverk. Notene inneholder henvisninger til andre fremstillinger om hjemmearbeidserstatning. For den som ønsker en kort oversikt, vises det til min «Nettressurs for Erstatningsrett» (NfE). Den inneholder blant annet sammendrag av hjemmearbeidsreglene, både som tekst og som lydbok.¹² Nettsiden er åpen for alle, og finnes på <http://www.gyldendal.no/nfe>. Denne og andre nettbaserte kilder i artikkelen er sist sitert 10. januar 2011.

Siden hjemmearbeidsreglene hovedsakelig er utviklet av Høyesterett i samspill med juridisk teori, har dommer en sentral plass i fremstillingen. For å sikre leservennligheten har jeg skissert saksforholdene i de mest sentrale avgjørelsene. Beløpene i dommene er oppjustert fra året avgjørelsen ble avsagt. Omregningen tar utgangspunkt i konsumprisindeksen (KPI).¹³

Den første delen av fremstillingen viser en modell for utmåling av hjemmearbeidserstatning, og gir et konkretisert utgangspunkt for utmålingsskjønnet, jf.

Side 8

punkt 2. Deretter drøftes særskilte spørsmål om dekning av hjemmearbeidstap under to standardiserte erstatningsregimer, jf. punkt 3. Dekning av tapt evne til hjemmearbeid har også en plass ved utmåling av forsørgertapsersättning, som komponent i det såkalte «Bastrup-tillegget». Nærmere om dette kommer i punkt 4. Betydningen av skatteplikt for erstatningsutmålingen skisseres i punkt 5. Utvalgte sider ved bevisvurderingen beskrives i punkt 6. Til slutt oppsummeres analysene, som også gir grunnlag for enkelte refleksjoner, jf. punkt 7.

2. Utgangspunkter for utmålingen

2.1 Oversikt

Ved utmålingen av hjemmearbeidserstatningen er det særlig fire spørsmål man må ta stilling til: 1. Hva som omfattes av begrepet «arbeid i heimen», 2. Hvilke fradrag som må gjøres for å komme frem til nettotapet, 3. Hvordan nettotapet skal verdsettes og 4. Hvor mange tapsår som skal legges til grunn.¹⁴

De fire vurderingspunktene blir ikke alltid formulert uttrykkelig i dommene,¹⁵ men gir et viktig utgangspunkt for det *skjønnet* som til sist må utøves, herunder for å fastsette nivået på hjemmearbeidserstatningen. At utmålingen har innslag av skjønn, og at momenter for skjønnet blir strukturert og konkretisert, er ikke noe særegent for denne erstatningsposten. Dette gjelder også ved utmåling av erstatning for tradisjonelt inntektstap og merutgifter.

2.2 Begrepet «arbeid i heimen»

Det første utmålingstrinnet er å klarlegge om skadelidte er påført tap av evnen til «arbeid i heimen». Lovuttrykket er vagt og skjønnsmessig, og det trenger presisering. Dette avsnittet gir en klargjøring i forhold til praktisk viktige gjøremål i hjemmet, men uten ambisjon om å være uttømmende.

I *kjernen* av begrepet «arbeid i heimen» er det typiske husholdsarbeidet, slik som renhold (løpende stell og periodisk hovedrengjøring), matlaging, vasking av klær mv. Dette følger av ordlyden «arbeid i heimen», og er lagt til grunn i ensartet

Side 9

og langvarig rettspraksis.¹⁶ Også omsorg for barn og deres utvikling omfattes.¹⁷ Det samme gjelder den tiden som går med til å bringe barn til og fra barnehage, fotballtrening og andre fritidssysler. Det siste er praktisk ut fra de siste tiårenes økning av barn og ungdoms deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter. Uttrykket «arbeid i heimen» inkluderer også egeninnsats ved arbeid på og vedlikehold av eget hus,¹⁸ snømåking og hagearbeid.¹⁹ Gjøremålene trenger ikke å være tilknyttet skadelidtes faste bolig. Arbeid i hjemmet må antas å omfatte også likeartet arbeid som utføres i ferietiden, for eksempel på hytte/landsted. Det må imidlertid trekkes en grense mot ménerstatningen, se rett nedenfor.

Begrepet «arbeid i heimen» har en *ytergrense*. Hjemmearbeidserstatning har berøringsflater mot posten *merutgifter*. Grensespørsmål oppstår ofte i «storskadesakene», der skadelidte krever pleie- og omsorgserstatning. Etter dagens ordning må det skilles mellom erstatning etter skl. § 3-1 første ledd og erstatning etter § 3-1 andre ledd andre punktum. Som en retningslinje vil hjemmehjelp-pregede aktiviteter (stell i huset, matlaging mv.) betraktes som hjemmearbeid, mens *hjemmesykepleie-pregede* aktiviteter (personlig stell, pleie, tilsyn mv.) vanligvis må henføres til området for merutgiftsdekningen.²⁰ Tilsvarende må utgifter til ombygging av bolig og kostnader forbundet med slitasje på dørkarmer mv. ved rullestolbruk (eller andre hjelpemidler for forflytningshemmede) dekkes av merutgiftserstatningen etter skl. § 3-1, mens alminnelig vedlikehold må adresseres til hjemmearbeidserstatningen etter skl. § 3-1 andre ledd andre punktum. Det kan være vanskelig å trekke grensen mellom dekningsformålene, men den kan være viktig for flere trinn i utmålingen, se straks nedenfor.

I *randsonen* av begrepet oppstår det vanskelige *grensetilfeller*. Skadelidte kan for eksempel ha fått nedsatt evne til å utføre arbeid på fritidsboligen. Som nevnt

Side 10

foran, bør vedlikehold mv. i utgangspunktet anses som «arbeid i heimen». Det går imidlertid en grense mot gjøremål som har mest karakter av å være en hobbypreget fritidssysel. Konsekvensen er at tapet da hører under ménerstatningen i skl. § 3-2, og derfor ikke kan kreves individuelt erstattet i tillegg etter skl. § 3-1 andre ledd andre punktum. Bortfall av evnen til å utføre rent fritidspreget arbeid på eksempelvis trebåt og hytte, og som i

omfang overstiger «nødvendig og rimelig»-standarden, kan det være grunn til å dekke under ménerstatningen. Det savnes klargjørende høyesterettspraksis. Videre kan grensespørsmål oppstå der skadelidte etter ulykken ikke lenger makter å utføre arbeid på bil og fritidsbåt. Her kan det antydes et skille mellom eksempelvis dekkskift og mindre reparasjoner på bilen (innenfor «arbeid i heimen», erstattes som hjemmearbeidserstatning),²¹ og arbeid på fritidsbåten (utenfor «arbeid i heimen» og må dekkes av ménerstatningen, eventuelt under merutgiftserstatningen).²² Selv om disse gjøremålene foretas et begrenset antall ganger per år (dekkskift: to ganger), er de tatt med fordi de viser et generelt poeng: Denne typen grensedragninger mellom postene bidrar til å øke konfliktpotensialet i personskadesakene. Derfor er det viktig med klare skillelinjer så langt slike er mulig å utvikle. De lege ferenda kan behovet møtes om man opererer med et noe *videre* hjemmearbeidsbegrep, og som uttrykkelig inkluderer gjøremål slik som arbeid på fritidsbåt.²³

Grensen mellom inntektstap i form av hjemmearbeidstap etter skl. § 3-1 andre ledd andre punktum og merutgifter etter skl. § 3-1 første ledd, har som regel liten praktisk betydning. Grunnen er at hjemmearbeidserstatningen utmåles med utgangspunkt i omkostningene ved å leie inn hjelp, se utmålingstrinn 3 nedenfor (jf. punkt 2.4). Grensedragningen er imidlertid viktig hvor inntektstaperstatningen er standardisert, slik som for yrkesskadeforsikringen og barneverstatningen (jf. punkt 3). I tillegg kan grensegangen mellom postene ha betydning ved fradrag for offentlige ytelser.²⁴

En oppsummering av hvilke gjøremål som omfattes av begrepet «arbeid i heimen» i skl. § 3-1 andre ledd andre punktum, er vist i tabellen.

Side 11

Tabell 1. Begrepet «arbeid i heimen». Oversikt over praktiske gjøremål

Gjøremål	Omfattet av begrepet «arbeid i heimen»	
	Ja	Nei
☐		
Renhold, matlaging, vasking av klær o.l.	X	☐
Omsorg for barn	X	☐
Arbeid på og vedlikehold av egen fast bolig	X	☐
Arbeid på og vedlikehold av fritidsbolig/hytte	X*	(X)*
Hagearbeid og snømåking	X	☐
Personlig stell, pleie, tilsyn mv.	☐	X
Utbedringer grunnet rullestolslitasje o.l.	☐	X
Dekkskift o.l. på bil	X	☐
Arbeid på fritidsbåt	☐	X

* Parentesen markerer at posteringen kan bero på typen arbeid, se forklaringen i teksten foran.

2.3 Fradrag for å finne nettotapet

2.3.1 Innretningsplikten. Et forslag om en «modifisert omfordelingsplikt»

Det neste trinnet i utmålingsprosessen er å finne frem til nettotapet. Det fremkommer gjennom to typer fradrag. For det første må det gjøres fradrag for tap som kan dekkes ved å oppfylle *omfordelingsplikten*, hvilket er temaet i avsnittet her. For det andre må det gjøres fradrag for offentlige ytelser, noe som blir utdypet i neste punkt.

Skadelidtes samlivspartner (ektefelle eller samboer) må akseptere en *arbeidsomlegging* i hjemmet. Det forutsettes også at barn mellom skolepliktig alder og til de forventes å flytte ut (ofte rundt 19-årsalderen),²⁵ normalt deltar i den «interne» omleggingen. Etter å ha fastlagt personkretsen, må man vurdere hvilke tapsbegrensningstiltak som kreves. Her må det skilles mellom en omfordeling av arbeidsoppgavene i hjemmet,

og det som innebærer merarbeid for de øvrige husstandsmedlemmene. Grunnen er at bare merarbeidet gir rett til erstatning. Dette følger av rettspraksis, forarbeider, formålsbetraktninger og juridisk teori.²⁶

Side 12

Hvordan arbeidsoppgavene kan omfordes i praksis, beror på en *konkret helhetsvurderingen*. Ulike faktorer kan spille inn, slik som boligens størrelse, lettstethet og omfanget av tekniske hjelpemidler. I tillegg må man vurdere skadelidtes helse, herunder om smerter setter grenser for hvilke gjøremål som kan utføres. På samme måte som ellers, må restarbeidsevnen være *praktisk utnyttbar*.²⁷ Videre er det relevant å se hen til samlivspartners helsesituasjon, antall barn og barnas alder. I vurderingen må også fremtidsutsiktene trekkes inn, slik som om samlivspartnerne vil få (flere) barn, og at barna med tiden ikke lenger vil ha samme omsorgsbehov. På grunn av *hjemmearbeidets fleksibilitet*, må det tas hensyn til at skadelidte *kan* være mer tilpasningsdyktig når det gjelder å utføre gjøremål i hjemmet enn ved utføring av tradisjonelt inntektsgivende (ute)arbeid.²⁸

Det kan spørres om rimeligheten av å pålegge øvrige husstandsmedlemmer (tredjepersoner) en innretningsplikt som beskrevet foran. Etter mitt syn er det flere forhold som tilsier at dagens ordning bør *justeres* i retning av en innretningsplikt som i større grad retter oppmerksomhet mot den direkte skadelidte. En slik overgang til en form for «*modifisert omfordelingsplikt*»²⁹ vil etter min oppfatning være bedre rettspolitisk tilpasset vårt moderne samfunn med større innslag av endringer i familiemønsteret.

Dette kan forsterkes for personer som er påført de mer omfattende skadene. Her kan sannsynligheten for samlivsbrudd (etter akutfasen) være større enn for andre skadelidte, alt etter de konkrete forholdene.³⁰ Som eksempel kan det vises til sosialmedisinske studier av sterkt skadde personer.³¹ Fra rettspraksis gir *Dubielzyk* (RG-2001-1498) et eksempel. De medisinske sakkyndige fremhevet den generelt økte risikoen for at skadelidte med eksempelvis tverrsnittslammelser vil bli boende alene etter akutfasen (se især s. 1505). Dette er imidlertid ikke sikkert belagt,

Side 13

og må derfor betraktes som en formodning. Bildet er nyansert, se til illustrasjon nyere forskning om antall skilsmisser blant kreftpasienter.³² Jeg bemerker at dette berører spørsmål som ikke medisinere kan besvare alene, men hvor også mer samfunnsvitenskapelige, empiriske undersøkelser må trekkes inn i vurderingen. Det er også grunn til å presisere at man i erstatningsretten skal foreta en konkret og individuell vurdering, og at statistikk er noe annet.

En ordning som er mer rettet mot skadelidtes «selvinnretningsplikt», kan også gi retts tekniske gevinster. Under dagens regime må rettsanvenderen gjøre prognoser over hvor mye hjelp skadelidte vil motta fra andre i fremtiden. Vurderingen er forbundet med usikkerhet, især der skadelidte er ung. Selv om et mer avgrenset bevisstema som skadelidtes «selvinnretningssevne» også kan gi praktiske utfordringer (avhengig av bl.a. skadetype), kan dagens bevisvansker trolig *reduseres* ved å rette oppmerksomheten mer mot skadelidte selv. Endelig bemerkes at det under dagens system synes å være en viss «asymmetri» mellom rettsordenens påleggelse av omfordelingsplikt for husstandsmedlemmer på den ene siden, og det relativt beskjedent utbygde erstatningsvernet for denne typen tredjemannstap på den andre siden.³³

For refleksjonene her, kan velferdsretten gi et supplerende perspektiv. Ved de fleste familiære ytelser legges det til grunn at man kan forvente *noe* omsorg fra nærstående før ytelsene blir utløst. Hjelpetønad er et eksempel hvor det kan tas hensyn til fremtidig hjelp, jf. folketryktdloven³⁴ (ftrl.) § 6-4. Etter langvarig praksis gjøres det et *visst* fradrag for den vederlagsfrie hjelpen som nære familiemedlemmer yter, ut fra synspunktet om at disse må kunne ventes å bidra noe ekstra til den som er langvarig syk.³⁵ Det kan hevdes at en erstatning må kunne basere seg på det samme. Erstatningsoppgjør er mer konkrete enn trygdeutmålinger. Som ledd i en mer sammensatt erstatningsfastsettelse må man kunne vurdere en viss

Side 14

hjelp fra de nærstående, men uten å trekke innretningsplikten for husstanden så langt som i dag.

Til sist en presisering: Mitt innspill om at man bør *overveie* et systemskifte her, er *ikke* ment som en nedtoning av betydningen og verdsettingen av ulønnet omsorgsarbeid eller liknende. Et mer dempet fokus på hva husstanden forutsettes å bidra med i fremtiden, er selvsagt ikke til hinder for at familien fortsatt yter ulønnet omsorgsarbeid ved siden av at den direkte skadelidte mottar en erstatning (basert på at bistandsforutsetningen rent faktisk ikke alltid holder). Kursendringen mot en modifisert selvinnretningsplikt er begrunnet i blant annet hensynet til å gjøre erstatningsforutsetningene mer *robuste*. I tillegg er denne

robustheten forbundet med en viss forenkling av vurderings- og bevistemaet, hvilket kan redusere konfliktnivået i denne delen av personskadesakene.³⁶ Dette kan til en viss grad bidra til å forsvare noe av det fordyrende elementet for skadevoldersiden, som en slik omlegging nok vil innebære - alt etter hvordan den nærmere blir utformet. Endelig nevnes at en slik endring kan synes forenlig med en eventuell standardisering av posten fremtidig hjemmearbeidserstatning.³⁷

2.3.2 Kommunal hjemmehjelp og andre offentlige ytelser

I utmålingen må det tas hensyn til offentlige ytelser som skal komme til fradrag i erstatningen. Den sentrale velferdsytelsen som kompenserer for tapt hjemmearbeidsevne, er *kommunal hjemmehjelp*. Denne ligger «i bunnen» av oppgjøret, og hjemmearbeidserstatningen blir et supplement, sml. prinsippet i skl. § 3-1 tredje ledd første punktum. Reglene om hjemmehjelp er plassert i sosialtjenesteloven³⁸ (stjl.) § 4-3. Bestemmelsen gir de som ikke kan dra omsorg for seg selv, eller som er helt avhengig av praktisk eller personlig hjelp for å greie dagliglivets gjøremål, krav på hjelp etter § 4-2 bokstav a-d.

Etter de tidligere reglene kunne skadelidte få dekket utgifter til hjelp i huset gjennom *hjelpetønad* etter ftrl. § 6-4. Ordningen ble avvirket med virkning fra

Side 15

1. januar 1992. De skadelidte som har fått innvilget løpende hjelpetønad til hjelp i hjemmet før dette tidspunktet, får imidlertid beholde ytelsen.³⁹ *Grunnstønad* er viktig ved utmåling av merutgiftserstatning. For å få grunnstønad må medlemmet/skadelidte ha merutgifter som angitt i ftrl. § 6-3 første ledd bokstav a-g. Listen omfatter ikke omkostninger til hjelp i hjemmet. Grunnstønad kommer derfor ikke til fradrag i hjemmearbeidserstatningen.

Stjl. § 4-2 bokstav a omhandler «praktiskbistand . . . til dem som har et særlig hjelpebehov på grunn av sykdom ... eller av andre årsaker», mens bokstav b dekker «avlastningstiltak for personer og familier som har et særlig tyngende omsorgsarbeid». Bestemmelsene er utfyllende regulert i forskrift, samt presisert i rundskriv og rettspraksis. Av særlig interesse for utmålingen er kommunenes adgang til å kreve egenandeler av tjenestemottakeren (skadelidte). Dette er regulert i «Forskrift om vederlag for sosiale tjenester, hjemmesykepleie og for opphold i institusjon mv».⁴⁰ Forskriftens § 8-1 første ledd anviser at «[k]ommunen kan kreve vederlag for de tjenester etter lov om sosiale tjenester § 4-2 bokstav a som det ikke er gjort unntak for i forskriftens § 8-2 nr 2».

Et viktig skille går mellom *hjemmehjelp* og *hjemmesykepleie*, fordi kommunen ikke har adgang til å kreve egenandeler for hjemmesykepleietjenester, jf. forskriftens § 8-2 nr. 1. Etter forskriftens § 8-3 første ledd kan kommunen selv fastsette regler for betaling av vederlag og betalingssatser for hjemmehjelptjenestene. Kommunen må imidlertid holde seg innen forskriftens rammer, jf. § 8-3 andre ledd til femte ledd og § 8-4. Dette verner lavinntektsgrupper mot store utgifter (egenandelstak).

Det kvalitative og kvantitative tjenestetilbudet er forskjellig i ulike kommuner og for ulike brukergrupper,⁴¹ og dekker ikke alltid skadelidtes behov. Dette må ses i sammenheng med to begrensninger. Det ene gjelder *antall hjelpetimer* som tilbys.

Side 16

Et eksempel: Hvis kommunen bare tilbyr 3 timer hjemmehjelp i måneden, mens skadelidtes behov er 20 timer månedlig, må skadelidte ut på det private markedet. Den andre begrensningen gjelder tjenestenes *art*. De fleste hjemmehjelpordninger dekker et bredt spekter av vanlige husholdsoppgaver, men er begrenset når det kommer til vedlikehold av bolig, snømåking og andre vaktmestertjenester. Dette må det tas hensyn til ved utmålingen av erstatningen, som skal være et supplement til de offentlige ytelsene for å gi skadelidte full dekning. I tillegg kommer at egenandelene i mange tilfeller er (minst) like store som kostnaden ved å kjøpe tjenester på det private markedet.

Kommunal hjemmehjelp er den viktigste offentlige ytelsen for å dekke tapt arbeidsevne i hjemmet, men er ikke enerådende. Etter ftrl. § 12-8 første ledd har en hjemmearbeidende ektefelle⁴² rett til *uførepensjon* dersom arbeidsevnen i hjemmet er varig nedsatt med minst halvparten.⁴³ Siden formålet med uførepensjon er å kompensere for inntektstap, var departementet i tvil om hjemmearbeidere burde ha rett til uførepensjon. Det ble imidlertid argumentert med at uføre hjemmearbeidere kunne ha omkostninger ved å måtte leie inn hjelp til å få utført husholdsoppgaver.⁴⁴ Mot denne bakgrunn ble det åpnet en adgang for uføre hjemmearbeidere til å få uførepensjon.⁴⁵

Ftrl. § 12-8 andre ledd angir hvordan *uføregraden* skal fastsettes. Bestemmelsen anviser en *differansebetraktning*. Man må sammenlikne den nåværende «evnen til å utføre arbeid i hjemmet ... med den tilsvarende evnen som vedkommende hadde før sykdommen, skaden eller lytet oppstod». Rundskrivet presiserer at denne fremgangsmåten er «basert på et sammenligningsperspektiv»,⁴⁶ og at den svarer til tidligere praksis.⁴⁷ For å tydeliggjøre at det er hjemmearbeidsevnen - og ikke evnen til å utføre inntektsgivende utarbeid - som er gjenstand for differansebetraktningen,

Side 17

betraktningen, foreslo departementet å bruke ordet «arbeidsevne».⁴⁸ Lovteksten angir ikke selv momenter for vurderingen. Etter juridisk teori og praksis skal det tas hensyn til blant annet om huset er moderne og lettstelt⁴⁹ eller gammelt og tungdrevet, samt antall barn/barnas alder⁵⁰ (eventuelt særskilte behov).^{51, 52} Andre familiemedlemmers deltakelse i husarbeidet skal bare hensyntas i den utstrekning de faktisk har bidratt.⁵³ Siden vurderingen omhandler evnen til å utføre ulønnet arbeid i eget hjem, blir ofte uføregraden - og dermed uførepensjonen - lavere enn når inntektsevnen legges til grunn.⁵⁴ Som påpekt av Kjørstad, kan «[d] e fleste uføre husmødre [eller husfedre]... utføre enkelte av husoppgavene, og vil da enten ikke nå opp til 50-prosentgrensen eller få redusert pensjon». ⁵⁵ Med mer lettstelte hjem vil det bli enda vanskeligere å bli 100 prosent ufør.

Det kan spørres om uførepensjon etter ftrl. § 12-8 er kompensasjonsrelevant, slik at den kommer til fradrag i hjemmearbeidserstatningen.⁵⁶ Pensjonens formål er å sikre *inntekt*, jf. ftrl. § 12-1. Sammenholder man dette med at hjemmearbeidstap skal *sidestilles* med *inntektstap*,⁵⁷ kan det tilsi at uførepensjonen skal fradras i hjemmearbeidserstatningen.⁵⁸ Løsningen underbygges av regelens forhistorie. Som nevnt, kom regelen til ut fra ønsket om å kompensere for ekstrautgifter som husmoren fikk. Argumenteres det etter disse linjene, må fradraget gjøres i kroner og øre - ikke i antall timer som ved kommunal hjemmehjelp.

På den annen side kan det argumenteres for at dekningsformålene *i realiteten er for ulike* til at ytelsene er kompensasjonsrelevante: Uførepensjonens kompensasjonsformål er å sikre medlemmet ytelser til *livsopphold*, mens hjemmearbeidserstatningen skal erstatte tapt evne/omkostninger ved redusert eller bortfalt evne

Side 18

til *tradisjonelt husholdsarbeid, vedlikehold* mv. Et slikt synspunkt ligger bak at ordinær uførepensjon etter ftrl. § 12-7 ikke fradras i hjemmearbeidserstatningen. I likhet med sykepenger⁵⁹ og arbeidsavklaringspenger,⁶⁰ er det derimot relevant å gjøre fratrukk for uførepensjon etter ftrl. § 12-7 ved utmåling av tradisjonelt inntektstap, sml. skl. § 3-1 tredje ledd første punktum. At selve *beregningsmåten* for pensjonen etter ftrl. § 12-8 må fastsettes ved å vurdere hjemmearbeidsevnen, kan man hevde er uten betydning for fradragsspørsmålet.

Per i dag finnes det ingen høyesterettsdom eller andre rettskilder som klart løser dette spørsmålet. Det er heller ikke særskilt drøftet i juridisk teori. Mine analyser viser at problemstillingen har begrenset praktisk interesse. Fradragsspørsmålene omhandler først og fremst kommunal hjemmehjelp. Når forholdet til uførepensjon etter ftrl. § 12-8 ikke er viet mer oppmerksomhet, er det trolig fordi det er få erstatningssaker der skadelidte får utbetalt ytelser etter denne regelen. I tillegg forutsetter problemstillingen at ektefellen har vært hjemme, og at det i oppgjøret legges til grunn at han eller hun ville fortsette å være hjemme resten av sin «yrkeskarriere», jf. ftrl. § 12-8 tredje ledd første punktum. Et slikt scenario hører på mange måter fortiden til.⁶¹ Etter en konkret sannsynlighetsvurdering kan vedkommende anses for å ville blitt utarbeidende i fremtiden.⁶² I så fall beregnes erstatningen etter de vanlige reglene i ftrl. § 12-7.

En oppsummering av analysene er gitt i tabellen.

Side 19

Tabell 2. Fradrag for ulike offentlige ytelser

Offentlige ytelser	Fradras i hjemmearbeidserstatningen («kompensasjonsrelevans»)	
	Ja	Nei
□		
Kommunal hjemmehjelp	X	□
Hjemmesykepleie	□	X ^U
Grunnstønad	□	X ^U
Hjelpestønad	(Før 1.1.1992)*	X ^U
Sykepenger	□	X ^I
Arbeidsavklaringspenger	□	X ^I

Uførepensjon, ftrl. § 12-7	☐	X ¹
Uførepensjon, ftrl. § 12-8	(X)	(X)

Venstre kolonne viser ulike velferdsytelser, mens kolonnene til høyre angir hvilke av disse som fradras i hjemmearbeidserstatningen. Forklaring til markeringen *: Etter de tidligere reglene om hjelpestønad gjorde man fradrag for dekning av omkostninger til hjelp i huset. Det samme gjelder for de skadelidte som fortsatt mottar slike ytelser, fordi de har fått innvilget løpende hjelpestønad til bistand i hjemmet før 1. januar 1992. Tegnet X^U viser at ytelsen er fradragrelevant ved utmåling av merutgiftserstatning, mens X¹ angir at ytelsen er fradragrelevant ved utmåling av tradisjonell inntektstaperstatning. Parentesen rundt krysset i siste rad markerer at fradragsspørsmålet per i dag ikke er helt avklart.

2.4 Verdivurderingen - «et neddempet hushjelpprinsipp»

Etter å ha fastsatt nettotapet - det vil si antall timer med behov for hjelp - må det settes en verdi på tapet. Siden skadelidte ikke tjener penger i egenskap av å være hjemmearbeider, må det brukes en «målestokk». ⁶³ Hjemmearbeidserstatningen skal i utgangspunktet beregnes ut fra hva det koster å leie hjelp til det arbeidet skadelidte ikke lenger makter å utføre. Dette verdsettelsesprinsippet blir ofte betegnet som «hushjelpprinsippet». ⁶⁴ I *Kåsa* (Rt-2000-441) uttalte førstvoterende at «det ved beregningen ofte [vil] være naturlig å ta utgangspunkt i de utgiftene som vil gå med til å dekke behovet» (s. 449). Ved å legge omkostningsnivået for leid hjelp

Side 20

til grunn for erstatningsutmålingen, velges det utgangspunktet som samsvarer best med lovens ordlyd. ⁶⁵

Hushjelpprinsippet ble etablert i eldre rettspraksis, ⁶⁶ og har lange linjer i norsk erstatningsteori. Det gjenspeiles i nær samtlige utgaver av standardverkene «Skade og ansvar» (Nygaard) ⁶⁷ og «Lærebok i erstatningsrett» (Lødrup), ⁶⁸ samt i de to sentrale artiklene «Hjemmearbeidets erstatningsrettslige stilling» (Strøm Bull) ⁶⁹ og «Verdsetting av tapt arbeidsevne, særlig til å utføre husarbeid» (Kjønstad). ⁷⁰ Hushjelpprinsippet er også lagt til grunn i mitt arbeid «Hjemmearbeideres erstatningsrettslige vern», ⁷¹ samt i lovutredninger som NOU 1994:20. ⁷²

Timevederlaget må fastsettes konkret, ut fra hva det faktisk koster å leie inn hjelp. Per i dag (2011) kan det lett bli tale om et timevederlag i intervallet 150-350 kroner, alt etter arbeidets art og tilbudet av arbeidskraft. ⁷³

Enkelte skadelidadvokater har anvendt *tidsnyttingsundersøkelser* ⁷⁴ til å underbygge vurderingen av antall timer skadelidte må ha hjelp. Domstolene har nærmest avvist slike undersøkelser som bevismiddel. Det gjelder selv når disse bare benyttes for å indikere hvor mange timer som normalt går til husarbeid. Rettens tilbakevendende begrunnelse er at det må foretas en konkret og individuell vurdering, og at slike gjennomsnittsbetraktninger derfor har liten eller ingen bevisverdi. Se til illustrasjon *Lindvig* (95-00180-A).

Side 21

Retten uttalte at «[d] a det er skadelidtes individuelle tap som skal erstattes ser retten bort fra den fremlagte statistikk» (s. 11). Etter mitt syn er dette uttrykk for en riktig rettsoppfatning. ⁷⁵

Den matematiske modellen - hushjelpprinsippet i sin rene form - gir et beregningsmessig utgangspunkt, men må modifiseres. Etter rettspraksis legges det til grunn hva jeg kaller et «neddempet hushjelpprinsipp». ⁷⁶ Med dette menes at utmålingen tar utgangspunkt i hva det vil koste å leie inn hjelp til å utføre tilsvarende tjenester, men at erstatningen må *avstemmes* (i praksis: nedjusteres) slik at den ligger innenfor den ulovfestede behovsstandarden.

Fra høyesterettspraksis er det særlig grunn til å nevne *Kåsa* (Rt-2000-441). For å forstå denne siden av høyesterettsdommen, er det nødvendig med et tilbakeblikk på behandlingen i lagmannsretten. Den hadde tilkjent 10 000 kroner (12 900 i 2010-kroner) årlig i perioden *Kåsa* hadde samboer, ⁷⁷ deretter 20 000 kroner (25 800 i 2010-kroner) per år til og med 1997, og for fremtiden 25 000 kroner (32 200 i 2010-kroner) i året. For Høyesterett krevde *Kåsa* 150 000 kroner (193 200 i 2010-kroner) for lidt tap til og med 1997, 40 000 kroner (51 500 i 2010-kroner) for perioden 1998-1999 og 527 000 kroner (678 800 i 2010-kroner) for fremtidig tap, det vil si samlet noe over 700 000 kroner (901 600 i 2010-kroner). Til dette bemerket førstvoterende i Høyesterett:

«Etter min mening ligger lagmannsrettens - og dermed i enda sterkere grad *Kåsa*'s - anslag *klart for høyt.*» (s. 449)

Synspunktet fremgår også av førstvoterendes uttalelser om timeomfanget. Kåsa hadde basert timeregnskapet på et hjelpebehov på fem timer ukentlig, i tillegg til det offentlige tilbudet (vanlig husarbeid: 4 t/uke, tyngre husarbeid som månedlig vask av vinduer, skifting og vask av gardiner: 2 t/uke, samt vedlikeholdsarbeid innvendig og utvendig: 1 t/uke). Førstvoterende fremhevet at

«dette [bygger] på en standard for arbeid i hjemmet som ligger høyt over det som det er rimelig å gi erstatningsmessig dekning for.» (s. 450)

Side 22

Denne skjønnsmessige, normative avgrensningen er beslektet med begrepet «nødvendig og rimelig», som brukes som avgrensningskriterium ved utmåling av merutgiftserstatning. Likheten har sammenheng med at hjemmearbeidserstatning har preg av å være en «*hybrid erstatningspost*»: Den er i utgangspunktet - ut fra rettspolitiske overveielser - rubrisert som en inntektstaperstatning (sml. ordlyden), men har karakter av å være en merutgiftserstatning når det gjelder utgangspunktet for selve erstatningsberegningen.

Hvor erstatningen er basert på at en annen person skal utføre hjemmearbeidet, tilsier hensynet til økonomisk gjenopprettelse at skadelidte som ansetter en hushjelp bør få dekket sin betaling av arbeidsgiveravgift, feriepenger, skatt og sykepenger i arbeidsgiverperioden.⁷⁸ Det samme må gjelde merverdiavgift (MVA), der skadelidte kjøper tjenester.⁷⁹ Erstatningen må med dette som grunnlag fastsettes skjønnsmessig,⁸⁰ og på et nivå samsvarende med den ulovfestede behovsstandard.

2.5 Tapsperiodens lengde

Fjerde trinn i utmålingsprosessen er å avgjøre hvor mange *tapsår* skadelidte har hatt og vil få. Dette beror på en konkret og individuell vurdering. Fastsettelsen av antall år med *påført (lidt)* hjemmearbeidstap skaper sjelden vansker. Bevisvurderingen kan bygge på bevismidler som medisinske rapporter, kvitteringer for betalte egenandeler til hjemmehjelp mv.⁸¹

Fastsettelsen av den *fremtidige* tapsperioden kan derimot være vanskelig. Her må det gjøres prognoser. Tapsperioden kan strekke seg langt frem i tid, og bli basert på usikre faktorer som skadelidtes helseutvikling. De fleste personer ville også uten skaden fått redusert hjemmearbeidsevne med alderen. Hvor funksjonsnedsettelsen alene skyldes alderdomsvekkelser, er det ikke (lenger) årsakssammenheng mellom ansvarshendelsen og hjemmearbeidstapet. Juridisk teori har oppstilt et veiledende utgangspunkt om at skadelidte også uten skaden/ansvarshendelsen,

Side 23

normalt ville fått behov for hjelp til hjemmearbeid et sted mellom pensjonsalder og antatt dødsår.⁸²

Synspunktet er også lagt til grunn i rettspraksis. I Kåsa-saken uttalte lagmannsretten - noe Høyesterett ikke synes å ta avstand fra - at det

«ikke [er] rimelig å erstatte egenandel til hjemmehjelp samt ekstraarbeid i huset frem til fylte 81 år. Slike utgifter erstattes etter dette frem til fylte 70 år, altså for 30 år frem i tid. I en slik alder vil de aller fleste måtte betale andre for å utføre det tyngste arbeidet i hjemmet».⁸³

Det kan imidlertid være grunn til å strekke tapsperioden noe, avhengig av den konkrete skadelidtes helsetilstand. Videre er det grunn til å differensiere mellom ulike typer hjemmearbeid. De fleste klarer lettere husarbeid (f.eks. støvtørking) lenger enn de makter tyngre arbeid (f.eks. tyngre snømåking). Skades for eksempel en normalt funksjonsdyktig 70-åring, som fra før ulykken har utført lettere hjemmearbeid, er det etter mitt syn liten grunn til å avskjære dette fra å bli erstattet for en begrenset tapsperiode. På den annen side skal ikke skadevolder hefte for tap han ikke har forårsaket. Også erstatning for posten hjemmearbeidstap må derfor tidsavgrenses.⁸⁴

2.6 Erstatningsnivået. Kåsa (Rt-2000-441) som veiledende utgangspunkt

En gjennomgang av rettspraksis, særlig underrettspraksis, viser temmelig store variasjoner i størrelsen på hjemmearbeidserstatningen. Dette kan til en viss grad tilskrives at utmålingen er individuell, men må nok også ses som et uttrykk for en rettsusikkerhet.

Kåsa (Rt-2000-441) gir et veiledende utgangspunkt for utmålingen. Høyesterett tilkjente en samlet hjemmearbeidserstatning på 175 000 kroner (213 600 i 2010-kroner), som utgjør ca. 6 500 kroner (7 900 i 2010-kroner) i årlig

hjemmearbeidserstatning.⁸⁵ Ut fra en (realistisk) betraktning av hva det koster å leie inn ulike typer hjelp, kan dette beløpet fremstå som beskjedent. Ved vurderingen av *Kåsa* må man imidlertid merke dette:

- i) Kåsa kunne utføre vanlig husarbeid,
- ii) Kåsa bodde i et alminnelig rekkehus med beskjedent uteareal,
- iii) Kåsa hadde ingen barn,
- iv) Kåsa hadde i en periode samboer som kunne bidra i forhold til omfordelingsplikten,
- v) Kun 2/3 av hjemmearbeidstapet skyldtes ansvarshendelsen (1/3 var inngangsførhet som husmor), og
- vi) Kåsa fikk atskillig hjelp fra det offentlige.

Ved sammenlikning med den aktuelle skadelidte kan derfor hjemmearbeidserstatningen bli høyere eller lavere, alt etter det konkrete faktum. Noen ytterligere refleksjoner over erstatningsnivået foretas helt til slutt, jf. punkt 7.

3. Hjemmearbeidserstatning og standardiserte utmålingsystemer

3.1 Yrkesskadeforsikring

Ved yrkesskader utmåles påført (lidt) inntektstap på vanlig måte, jf. yrkesskadeforsikringsloven⁸⁶ (ysfl.) § 13, jf. Standardforskriften⁸⁷ § 2-3 første ledd. Påført hjemmearbeidstap utmåles derfor konkret og individuelt, jf. henvisningen fra ysfl. § 12 og § 13 til skadeserstatningsloven kapittel 3. Jeg viser til fremstillingen foran i punkt 2.

Særlige spørsmål oppstår der erstatningen er *standardisert*, slik som etter Standardforskriften kapittel 3 om *fremtidig inntektstaperstatning*. Her er det

å skille mellom merutgifter og inntektstap, se grensedragningen i punkt 2.2 foran. Grunnen er at inntektstapet er standardisert etter forskriftens kapittel 3, mens utmålingen av merutgiftserstatning også for fremtidstapet er konkret og individuell, jf. forskriftens § 2-2 første ledd. Spørsmålet er hvordan dette skal håndteres i forhold til tapte hjemmearbeidsevne. Den presiserte problemstillingen er om hjemmearbeidstap skal betraktes som inntektstap også i relasjon til forskriftens kapittel 3. Hvis svaret er ja, blir konsekvensen at standarderstatningen uttømmende anses for å dekke også hjemmearbeidstapet. Er svaret nei, blir resultatet at hjemmearbeidstap kan kreves erstattet individuelt som en merutgift i tillegg til standarderstatningen.

Spørsmålet ble behandlet av enkelte underretter rundt midten av 1990-tallet. *Havnerås* (96-00063-A) er illustrerende. En mann krevde individuelt utmålt erstatning for tap av evnen til å vedlikeholde hus, gjøre hagearbeid, skifte dekk på bilen mv. Yrkesskadeforsikreren motsatte seg kravet. Selskapet anførte at det fremtidige hjemmearbeidstapet måtte anses uttømmende dekket av standarderstatningen etter forskriftens kapittel 3. Byretten viste særlig til i) forarbeidene til Standardforskriften, ii) juridisk teori der hjemmearbeidstap er rubrisert som en type inntektstap (Strøm Bull 1982 og Lødrup 1995) og iii) retts tekniske og prosessøkonomiske hensyn. Mot den bakgrunn fant byretten at skadelidte ikke kunne kreve erstatning for den tapte hjemmearbeidsevnen ut over det som allerede var tilkjent gjennom standarderstatningen.⁸⁸ Et tilsvarende eksempel gis i *Solhaug* (96-00319-A).⁸⁹

Grensen mellom merutgifter og inntektstap ble presisert i *Martinsen* (Rt-1998-1916).⁹⁰ En mann fremmet krav under en trygghetsforsikring, som var forløperen til de standardiserte reglene for yrkesskader. Han krevde erstattet - som merutgift - tapte evne til vedlikehold av boligen, men fikk ikke medhold.⁹¹ Høyesteretts begrunnelse er generell, og har overføringsverdi til reglene i yrkesskadeforsikringsloven og dens utfyllende forskriftsverk (Standardforskriften). Førstvoterende uttalte at bestemmelsen om å likestille hjemmearbeid med inntekt, «ikke [kan] forstås slik at framtidige merutgifter vedrørende vedlikehold og visse andre arbeidsoppgaver

i heimen som følge av tapte ervervsevne, skulle kunne kreves erstattet særskilt som utgift etter § 3-1 første ledd».⁹² Hvor skadelidte har fått erstattet årlige utgifter til leid hjelp, må dette rettslig sett anses «som en utmåling av erstatning for tap i fremtidig erverv etter § 3-1 annet ledd».⁹³ Løsningen ble begrunnet i blant annet

ordlyden og forarbeidene til skl. § 3-1 andre ledd andre punktum, og ut fra reelle hensyn (unngå forskjellsbehandling av ulike kjønn og av utarbeidende og hjemmearbeidende).

Konsekvensen er at fremtidig hjemmearbeidserstatning anses for å være bygget inn i («konsumert av») standarderstatningen. Løsningen har også en viss - men begrenset - støtte i forarbeidene til Standardforskriften. Her blir det vist til skl. § 3-1 andre ledd andre punktum om å likestille arbeid i hjemmet med inntekt. Med dette som bakteppe uttaler lovutvalget følgende: «Ved at laveste inntektstrinn legges relativt høyt, må det også kunne sies at forslaget tar hensyn til dette prinsippet og kompenserer for tapet.»⁹⁴ Dette viser at lovgiver har tenkt på problemstillingen for skadelidte som omfattes av «gulvet» på 7 G. Dekning av hjemmearbeidstap synes imidlertid ikke å ha blitt tilsvarende drøftet for andre grupper av skadelidte.⁹⁵ Forarbeidene til Standardforskriften er nokså knappe, og det er få spor av at forskriftsgiver inngående og generelt har overveid spørsmålet om standarderstatningen skal inkludere tapt hjemmearbeidsevne. Det samlede inntrykket er at utvalgsdrøftelsene ble konsentrert om utmåling av tradisjonelt inntektstap (utarbeidstap). Her må man se sammenhengen med den forsikringsrettslige bakgrunnen for erstatningsmodellen i forskriftens kapittel 3. Den ble utviklet ved en form for syntese av trygghetsforsikringer, som har til formål å kompensere for tapt lønnsinntektsevne (ikke hjemmearbeidstap).

I lys av *Martinsen* (Rt-1998-1916) er det et paradoks at en utvidelse av begrepet «arbeid i heimen» - som er ment å styrke den hjemmearbeidendes erstatningsrettslige stilling - kan gi en form for «bumerangeffekt» ved yrkesskader. Det som er fortolket presiserende eller utvidende i «honnør» til hjemmearbeiderne, kan dermed

Side 27

medføre utilsiktede begrensninger (virkninger) i deres erstatningsvern.⁹⁶ Slike effekter må det tas hensyn til ved en eventuell utvidelse av hjemmearbeidsbegrepet, sml. de lege ferenda-betraktningen foran i punkt 2.2.

Løsningen i *Martinsen* (Rt-1998-1916) kan gi skadelidte et incitament til å forsøke å rubrisere mest mulig som merutgifter, og ikke som resultat av arbeid i hjemmet. Skadelidte kan for eksempel kjøpe en motorisert snøfreser eller plenklipper fremfor å leie inn hjelp. En slik «ompostering» av hjemmearbeidstap til merutgift ble forsøkt i *Kjelstrup* (LG-2000-1291). Skadelidte fikk ikke medhold i at omkostningene skulle erstattes som fremtidige merutgifter i tillegg til standarderstatningen. Retten fulgte løsningen i *Martinsen*, og vektla at kravet ikke kunne bli et annet ved å bruke en annen målestokk for å beregne det samme tapet. Dommen gir etter mitt syn uttrykk for en riktig rettsoppfatning.

3.2 Barneerstatning etter skl. § 3-2a

Skl. § 3-2a omhandler standarderstatning til barn som er yngre enn 16 år på skadetiden.⁹⁷ Standarderstatningen skal dekke tapt livsutfoldelse (ménerstatningskomponenten) og tradisjonelt inntektstap (inntektstapkomponenten). Problemstillingen er om skadelidte kan kreve fremtidig hjemmearbeidserstatning i tillegg til standarderstatningen, eller om denne uttømmende dekker også hjemmearbeidstap siden dette skal anses som et inntektstap.⁹⁸ Siktemålet er ikke å gi en fullstendig analyse av spørsmålet, men å skissere enkelte hensyn og momenter for vurderingen.

Utgangspunktet for tolkningen må tas i ordlyden i skl. § 3-1 andre ledd andre punktum og skl. § 3-2a. Ingen av bestemmelsene gir noen uttrykkelig løsning på rettsspørsmålet. Ordlyden i hjemmearbeidsbestemmelsen i skl. § 3-1 - sammenholdt med systemhensyn - kan imidlertid gi en indikasjon på hvordan det må besvares, noe jeg kommer tilbake til. Tolkningsspørsmålet må løses ut fra et mer sammensatt kildemateriale.

Side 28

Forarbeidene anviser ingen uttrykkelig løsning. NOU 1987:4 gir generelt begrenset veiledning, og tilnærmet ingen tolkningshjelp for dette rettsspørsmålet. Forarbeidene etterlater imidlertid et inntrykk av at lovgivers vilje kun var å standardisere erstatningen for tradisjonelt ervervstap, slik som ved redusert eller bortfalt lønnsinntektsevne. Lovutredningen drøfter uttrykket «framtidig erverv» bare i relasjon til tradisjonelt inntektsgivende arbeid. Dette underbygges av henvisningene til den rettspraksisen som skulle gjenspeile nivået på barneerstatningen, idet dommene gjelder utmåling av tapt evne til arbeid *utenfor* hjemmet. Det er lite som tyder på at standardsatsene ble utarbeidet for å kompensere hjemmearbeidstap. Dersom dette skal anses uttømmende dekket gjennom standarderstatningen, kan skadelidte i realiteten bli underkompensert.⁹⁹ En slik løsning kan dermed motvirke gjenoppsettshensynet så mye at det kommer i et problematisk forhold til prinsippet om full erstatning. Disse forholdene taler for at skadelidte kan kreve individuelt utmålt hjemmearbeidserstatning i tillegg til standarderstatningen i skl. § 3-2a.¹⁰⁰

Argumentasjonslinjen foran er ikke den eneste. Det er grunner som taler for at hjemmearbeidstap må anses uttømmende dekket av («innbakt i») barneerstatningen i skl. § 3-2a. Selv om ordlyden ikke eksplisitt løser tolkningsspørsmålet, kan den gi et visst tolkningsbidrag. En alminnelig språkforståelse av uttrykket «[m]ed inntekt likestilles . . .» - sammenholdt med *lovens system* - tilsier at hjemmearbeidstap skal betraktes som inntektstap også i relasjon til skl. § 3-2a. Presiseringen i *Martinsen* (Rt-1998-1916), *Rott* (Rt-1999-1967) og *Kåsa* (Rt-2000-441), om at tapet skal henføres som inntektstap, gjør en slik slutning nærliggende. Løsningen vil videre fremme standardiseringshensyn, fordi den normalt medfører raske og ukompliserte oppgjør - et hensyn som er tillagt vekt i nyere høyesterettspraksis som *Løff II* (Rt-2009-425). Synspunktet er også gitt tilslutning

Side 29

i nyere juridisk teori. Lødrup (medf. Kjelland) uttaler at «[n]år år standarderstatningen omfatter inntektstap, vil det si at også «verdien av arbeid i heimen» er inkludert, jf. skl. § 3-1 annet ledd annet punktum».¹⁰¹ Jeg tilføyer at det etter dagens regler heller ikke ville være helt enkelt om man skulle utmåle fremtidig hjemmearbeidserstatning for et barn.

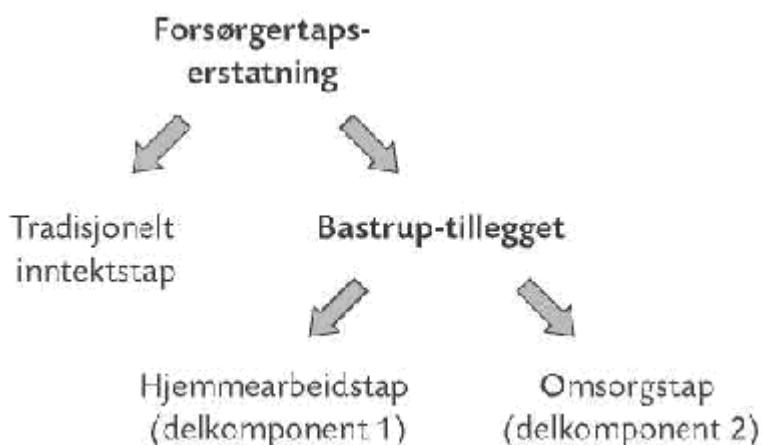
Rettsspørsmålet er ikke endelig avklart per i dag. Høyesterett har (lenge) signalisert behovet for en ny gjennomgang av reglene om barneerstatning. I *Jensen* (Rt-1997-1044) uttalte førstvoterende obiter dictum at «det synes å være et behov for at lov- og forskriftbestemmelsene om barneerstatning blir gjennomgått av lovgiveren, slik at siktemålene med standardisert barneerstatning kan nås på en bedre måte enn nå» (s. 1050).¹⁰² Det fremstår som en naturlig og påkrevd lovgiveroppgave å klargjøre - og styrke - skadelidte barns erstatningsvern,¹⁰³ herunder deres krav på hjemmearbeidserstatning.

4. Kort om forsørgertap - «Bastrup-tillegget»

4.1 Hovedlinjer

Hvor skadelidte omkommer, kan de etterlatte ha krav på forsørgertapserstatning. Den kan bestå av to hovedelementer. Det ene er erstatning for tradisjonelt inntektstap. Det andre hovedelementet er dekning av hjemmearbeidstap (delkomponent 1) og omsorgstap (delkomponent 2).¹⁰⁴ Disse bestanddelene er illustrert i figuren, som plasserer «Bastrup-tillegget»¹⁰⁵ i en helhetlig sammenheng.

Side 30

Figur 1. Oversikt over forsørgertapskomponentene. Bastrup-tillegget

Det er den siste hovedkomponenten - det såkalte Bastrup-tillegget - som skal behandles her.¹⁰⁶

Forsørgertapserstatning er hjemlet i skl. § 3-4. Etter bestemmelsens andre ledd tredje punktum gjelder hjemmearbeidsregelen i skl. § 3-1 andre ledd andre punktum også ved forsørgertap.¹⁰⁷ Det må imidlertid gjøres *en rekke særegne modifikasjoner*, og den matematiske modellen blir derfor ikke den praktiske hovedregelen.¹⁰⁸ Man står overfor utpreget skjønnsmessige vurderinger. Dette har sammenheng med vanskeligheten av å kvantifisere verdien av omsorgsarbeid, selv om det har en økonomisk dimensjon (kan til en viss grad kjøpes).¹⁰⁹

Det er kun *forsørgelsesdelen* av avdødes hjemme- og omsorgsarbeid som er erstatningsvernet. Høyesterett fremhevet dette i *Bastrup* (Rt-1998-639). Saken gjaldt erstatningsoppgjør for tap av forsørger etter en trafikkulykke. Den avdøde kvinnen var deltidshusmor. Hun etterlot seg mann og en mindreårig sønn (halvannet år da mor gikk bort). Førstvoterende uttalte at «[d] et som skal erstattes i vår sak er ikke verdien av Linda Bastrups arbeid i hjemmet, men den delen av hennes arbeid i hjemmet som er å anse som forsørgelse av familiemedlemmene».¹¹⁰

Side 31

Forarbeidene presiserer hva som skal regnes som forsørgelse (= en forutsetning for at det skal foreligge et forsørgertap). Det kreves at «den hjemmearbeidende har ydet en innsats til det felles underhold som *overstiger* verdien av hva han selv har mottatt i form av klær, kost, husrom mv.».¹¹¹ I hvilken utstrekning avdøde ville ha bidratt til forsørgelse i form av hjemme- og omsorgsarbeid, må vurderes konkret.¹¹²

Forsørgertaps erstatningen skal utmåles under hensyn til de etterlattes «muligheter for selv å bidra til sin forsørging», jf. skl. 3-4 andre ledd første punktum. I dette ligger at den etterlatte samlivspartneren og barn over en viss alder må bidra til sin *selyforsørgelse*, som ledd i å ivareta tapsbegrensningsplikten. Den kan medføre at erstatningen blir lavere enn verdien av den bortfalte forsørgelsen. *Bastrup* (Rt-1998-639) er illustrerende også her. Hjemme- og omsorgsarbeidet ble verdivurdert med to ulike beløp. Frem til sønnen ville fylle 10 år ble verdien satt til 50 000 kroner årlig (64 400 i 2010-kroner). Etter dette og frem til sønnen ville fylle 19 år, ble arbeidet verdsatt til 25 000 kroner for hvert år (32 200 i 2010-kroner). Det ble ikke gitt Bastrup-tillegg for tiden etter at sønnen ville fylle 19 år. Hjemme- og omsorgsarbeid som avdøde ville ha utført etter dette tidspunktet, ble derfor ikke erstattet. Beløpet ble tilkjent far og sønn i fellesskap. 2/3 av beløpet ble tilstått far og 1/3 ble tilstått barnet.¹¹³ I utmålingen vektla retten behovet for tilsyn med barnet og nødvendigheten av å kunne kjøpe tjenester til hjelp i hjemmet.¹¹⁴ Verdien av avdødes hjemme- og omsorgsarbeid ble lik mannens lønnsreduksjon ved å måtte gå over i deltidsarbeid og være hjemme i en periode.¹¹⁵ Det samlede inntrykket er at flertallet (3)¹¹⁶ sterkt vektla gjenoppbyggingshensynet, med sikte på å sikre de etterlatte en mulighet for å skaffe seg tilstrekkelig hjelp i hjemmet og tilsyn med barnet.

Bastrup-dommens fremgangsmåte for utmåling av hjemme- og omsorgserstatning ble videreført i *Engevold* (Rt-2002-673).¹¹⁷ En eneforsørgende mor omkom i en trafikkulykke. Saken gjaldt utmåling av forsørgertaps erstatning til den etterlatte

Side 32

sønnen. Han var to år da mor gikk bort. Trafikksforsikreren anførte at det ikke var hjemmel for å anse omsorgsarbeidet som en egen erstatningskomponent etter skl. § 3-4, og at erstatning for avdødes omsorg bar preg av en form for ménerstatning.¹¹⁸ Høyesterett fant det vanskelig å følge en slik argumentasjon. Førstvoterende ordla seg slik:

«'Omsorgsarbeid' utgjør en stadig viktigere komponent i alle yrker som angår pleie, stell og oppfostring. Det er i utgangspunktet ikke mulig å utelukke omsorg som del av det å forsørge og oppfostre barn. Det er heller ikke slik at omsorg er uten en hver økonomisk dimensjon. Også omsorg kan i en viss utstrekning kjøpes. Men det å kvantitetsfeste en omsorgskomponent i foreldrenes arbeid med barna, og deretter verdiberegne denne, blir naturligvis utpreget skjønnsmessig. I Rt-1998-639 -Bastrup - er det tatt hensyn til omsorg som del av husarbeidet.» (s. 679)

Etter denne prinsipielle klargjøringen gikk Høyesterett over til den konkrete utmålingen. Verdien av hjemme- og omsorgsarbeidet ble fastsatt til 50 000 kroner (ca. 58 500 i 2010-kroner) årlig frem til barnet ville fylle 12 år, og deretter 25 000 kroner (ca. 29 250 i 2010-kroner) frem til barnet ville fylle 19 år. Retten tok hensyn til de individuelle forholdene ved barnet, som ble ansett for å være «meget arbeids- og omsorgskrevende, og ... noe sent utviklet» (s. 679). Tapsperioden utvides med to år sammenliknet med *Bastrup* (Rt-1998-639). Denne delen av begrunnelsen virker å *være generell*. Førstvoterende antok at «en *vanlig* grense for forsørging i dag kan settes til 19 år», og han taler om «den *generelle* 19-års grensen».¹¹⁹ Her er det en sammenheng med barneloven¹²⁰ § 68 andre ledd første punktum. Bestemmelsen oppstiller en grense ved den tid barnet fortsatt er i «slik skulegang som må reknast som vanleg». I dag er denne grensen oftest 19 år for den videregående skole. Uttalelsene om tapsperioden er fulgt opp i en rekke underrettsdommer¹²¹ og i nemndspraksis.¹²² Det må imidlertid være adgang til å forlenge perioden noe ut

Side 33

over 19-årsgrensen, forutsatt at det foreligger helt spesielle behov.¹²³ Barnet kan for eksempel ha omfattende funksjonsbegrensninger, som bidrar til å sannsynliggjøre at avdøde ville ha ytet omsorgsarbeid ut over det normale.¹²⁴

Det nærmere innholdet i innretningsplikten må avgjøres konkret.¹²⁵ I vurderingen må det tas hensyn til blant annet samlivspartnerens helse, og at det kan være behov for en viss tilpasning til den nye situasjonen i hjemmet. I *Svanevik* (Rt-1976-1302) uttalte førstvoterende at enkemannen «som var nærmere 59 år da hustruen døde og som etter det opplyste var ganske uvant med husstell, trengte hjelp i en omstillingstid», og at «han på grunn av daglig langt arbeidsfravær fra hjemmet, sviktende helse og også fordi han etter hvert blir eldre, fortsatt vil ha et visst behov for leiet hjelp i hjemmet» (s. 1305). Videre er det relevant å vektlegge om det foreligger særskilte omsorgsbehov, slik som i *Engevold* (Rt-2002-673).

Endelig skal jeg belyse selve *erstatningsnivået*, med utgangspunkt i *Bastrup* (Rt-1998-639). Her ble det årlige forsørgertapet for hjemme- og omsorgsarbeid som nevnt fastsatt til 50 000 kroner (64 400 i 2010-kroner) frem til sønnen ville fylle ti år, og deretter halvert for de resterende åtte årene. Dette ble kapitalisert til 400 000 kroner (515 200 i 2010-kroner).¹²⁶ I nivåvurderingen må det tas med at avdøde hadde deltidsstilling, og at det ble lagt til grunn et inntektsnivå på 180 000 kroner (231 800 i 2010-kroner) som ble erstattet i tillegg. Verdien av den bortfalte inntekten ble satt til 700 000 kroner (901 600 i 2010-kroner). Dersom de etterlatte hadde vært eldre, ville erstatningen blitt lavere.

Analysene viser at særlig *Bastrup* (Rt-1998-639) har vært retningsgivende for tolkningen av utmålingsreglene og for nivået på hjemme- og omsorgserstatningen.¹²⁷

Side 34

Min gjennomgang av retts- og nemndspraksis avdekket at Høyesteretts beløpsfiksering til 50 000/25 000 kroner, har satt tydelige spor i senere avgjørelser. Også i saker der det konkrete faktum har begrunnet avvik fra *Bastrup* og *Engevold* (Rt-2002-673), er de tilkjente beløpene ofte lagt nær nivået i høyesterettsdommene. Disse synes å ha medført en form for nivåmessig «gravitering». Med dette menes at nivået på hjemme- og omsorgserstatningen i senere saker er «trukket inn mot» de samme eller nær samme beløpene som i *Bastrup* og *Engevold*. Selv om det er åpning for individuelle justeringer, indikerer analysene et begrenset *beløpsintervall* for slik korrigerende praksis. Praksis viser tendenser i retning av en *viss faktisk sentring* omkring bestemte beløp,¹²⁸ men uten man kan tale om en (domstolsskapt) standardisering med faste satser.¹²⁹

Sentreringen omkring bestemte beløp forsterkes av at det i mange saker ikke er korrigerende for endringer (fall) i kroneverdien. Etter mitt syn er det adgang til oppjustering, f.eks. basert på konsumprisindeksen (KPI). At selve utmålingen i *Bastrup* (Rt-1998-639) og *Engevold* (Rt-2002-673) er konkret og individuell, kan ikke stenge for en indeksregulering av beløpene.¹³⁰

Både den utstrakte bruken av høyesterettspraksis som referansepunkt for nivåfastsettelsen og sentreringen omkring bestemte nivåer, står i kontrast til utmålingen av hjemmearbeidserstatning etter skl. § 3-1 andre ledd andre punktum. Her finnes det ingen tilsvarende bruk av høyesterettspraksis for å fastsette erstatningsnivået. Selv om *Kåsa* (Rt-2000-441) nevnes i en del avgjørelser, er ikke anvendelsen av dommen like tydelig når det kommer til nivåvurderingen. Ved utmåling av hjemmearbeidserstatning til skadelidte selv, benyttes oftere bare underrettsdommer (= uensartet) eller et skjønnet uten angivelse av formulerte kildereferanser. Resultatet blir en form for metodisk «asymmetri» i utmålingen, med videreføring av den fragmenterte praksisen og lav forutberegnelighet i skadeoppgjørene som konsekvens.

Side 35

4.2 Flerbarnstilfeller. «Avgiverperspektiv» og «mottakerperspektiv» - et analyseverktøy

Hvor avdøde etterlater seg *flere* barn, oppstår særskilte spørsmål. Det rettslige utgangspunktet ligger fast: Etterlatte skal få dekket sitt individuelle tap som bortfallet av forsørgeren har medført. Den nærmere utmålingen av *Bastrup*-tillegget er omdiskutert, og praksis viser ulike tilnærminger. Det er to hovedmåter for beregningen. Den ene multipliserer *Bastrup*-tillegget med antall barn som avdøde etterlater seg, mens den andre dividerer *Bastrup*-tillegget på antall barn. For å kunne undersøke dette problemkomplekset, har jeg her utviklet enkelte begreper. De er ment som et analyseverktøy, og gir et bidrag til begrepsapparatet innen denne delen av erstatningsretten.

Den første fremgangsmåten er basert på det jeg kaller for «*mottakerperspektivet*». Her tas det utgangspunkt i hva de etterlatte barna *trenger* for å kunne opprettholde tilvakt levestandard. Bastrup-tillegget beregnes da med utgangspunkt i de enkelte etterlattes *behov* for erstatning som gjenoppretter den tidligere levestandarden. Et eksempel på bruk av mottakerperspektivet: Avdødes hjemme-/ omsorgsarbeid blir verdsatt til 50 000 kroner. Avdøde etterlater seg tre barn. Ut fra mottakerperspektivet skal hvert av barna tilkjennes 50 000 kroner i erstatning.

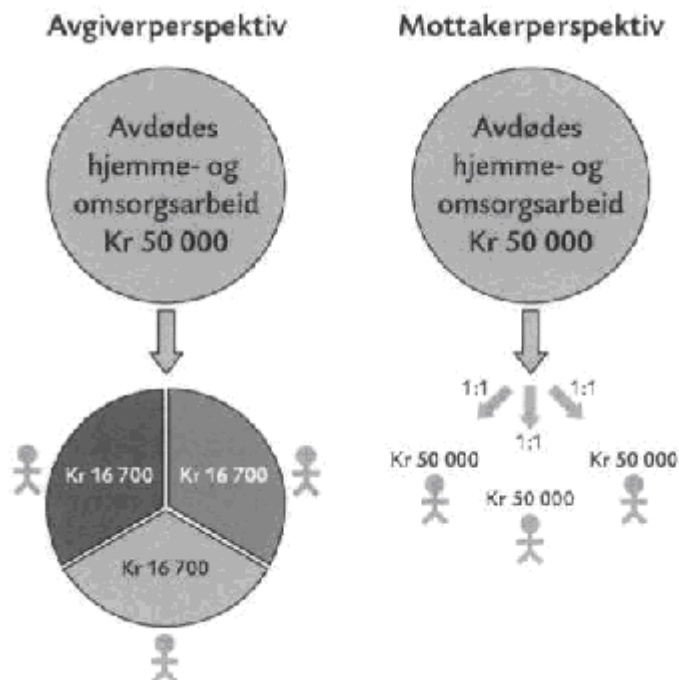
Ved utmåling av forsørgertap etter Standardforskriften, skal erstatningen «beregnes *særskilt* for hvert barn», jf. § 6-2 andre ledd. Fremgangsmåten samsvarer godt med et mottakerperspektiv på utmålingen. Det er imidlertid tvilsomt om standarderstatningen kan sies å inkludere selve omsorgselementet i Bastrup-tillegget, som først og fremst ble utviklet gjennom *Bastrup* (Rt-1998-639).¹³¹ Det bemerkes at denne dommen i tid ble avsagt etter utarbeidelsen av Utvalgsinnstillingen¹³² og Standardforskriften (1990).

Den andre utmålingsmåten bygger på «*avgiverperspektivet*». Her tar man utgangspunkt i verdien av avdødes *totale* hjemme- og omsorgsarbeid (betraktes som én størrelse), som deretter fordeles på antall barn. Synspunktet er da at omsorgen

Side 36

per barn ofte vil avta for den enkelte, når den må deles med andre. Anvendes illustrasjonen som nevnt rett foran med en totalverdi på 50 000 kroner og tre barn, vil hvert av barna tilkjennes ca. 16 700 kroner. Det totale omfanget av hjemme- og omsorgsarbeidet - og dermed utgangspunktet for hva som skal fordeles - vil imidlertid ofte være *større* i flerbarnsfamilier, sml. poengteringen i eksempelvis PSN-2004-227. Nemnda tilføyde at «[n]år nivået for forsørgertapserstatningen i flerbarnsfamilier skal fastsettes, må det imidlertid tas hensyn til at forsørgere med fulltids arbeid utenfor hjemmet, bare har ett visst antall timer per uke til rådighet for husarbeid/ omsorgsarbeid i hjemmet». Elementer av et avgiverperspektiv er tydelig i det etterfølgende utsagnet om at «[h]ar forsørgeren flere barn, vil barna måtte *dele denne tiden*, enten ved at tiden *fordeles* barna i mellom, eller ved at forsørgeren benytter tiden på barna i fellesskap».

De to hovedinnfallsvinklene - avgiverperspektivet og mottakerperspektivet - kan visualiseres som vist i figuren.

Figur 2. Avgiverperspektiv og mottakerperspektiv på utmålingen av Bastrup-tillegget

Side 37

Den venstre delen av figuren viser avgiverperspektivet, mens den høyre viser mottakerperspektivet. Av fremstillingshensyn har jeg satt verdien av avdødes hjemme- og omsorgsarbeid til 50 000 kroner. Avdøde etterlater seg tre barn. Etter et rent avgiverperspektiv skal Bastrup-tillegget deles på de tre barna, som får

avrundet 16 700 kroner hver. Etter mottakerperspektivet skal hver enkelt derimot ha hele verdien på sin hånd. Anvendes en slik 1:1-målestokk, tilkjennes totalt tre Bastrup-tillegg av 50 000 kroner, som samlet utgjør 150 000 kroner. Eksemplet viser at en slik fremgangsmåte vil kunne være (relativt) kostbar for skadevolder/forsikringsselskapet, sammenliknet med de nivåene man ser i dagens praksis.

Videre kan det tenkes en *mellomvariant*, basert på et *modifisert mottaker-/av giverperspektiv*. En nærliggende modell er å gi et skjønnsmessig forhøyet Bastrup-tillegg for barn nr. to, tre mv. Mine analyser viser eksempler på en slik tilnærming, se til illustrasjon PSN-2008-118. Pasientskadenemnda ordlegger seg slik:

«I motsetning til «Bastrup-dommen» er det i denne saken mer enn et barn. Dette kan imidlertid ikke forstås slik at forsørgertapet multipliseres med antall barn, selv om det utføres mer husarbeid/omsorgsarbeid i en familie med mange barn. Det anses å være i tråd med rettspraksis at tillegget settes til kr 65 000 per år frem til det yngste barnet fyller 10 år, og deretter 30 000 frem til han fyller 19 år, dvs. at tillegget er økt noe.»

Denne fremgangsmåten ses også i nyere nemndsavgjørelser,¹³³ samt i rettspraksis som Gulating lagmannsrett 2. juni 2003 (LG-2001-1102).

Siktemålet med dette avsnittet er bare å formulere problemstillingen og de sentrale hovedperspektivene for utmålingen. I dette ligger at jeg her ikke har tatt standpunkt til hvilken eller hvilke fremgangsmåter som skal benyttes. Dette vil trolig måtte tilpasses ut fra det enkelte typetilfellets egenart. Det er behov for nærmere analyser av dette lite utforskede området innen forsørgertapsinstituttet.¹³⁴

Side 38

5. Beskatningens betydning for erstatningsutmålingen

Arbeid i hjemmet er ikke skattepliktig, jf. skatteloven¹³⁵ (sktl.) § 5-15 første ledd bokstav j nr. 7 (og nr. 6).¹³⁶ Hovedregelen er at erstatning for tapt hjemmearbeidsevne er *skattefri*. Erstatning for påført (lidt) tradisjonelt inntektstap er derimot skattepliktig, jf. sktl. § 5-1 første ledd, jf. § 5-10 første ledd bokstav c om «ytelser som trer i stedet for arbeidsinntekt» (surrogatsynspunkt).¹³⁷ At hjemmearbeidstap betraktes som inntektstap i erstatningsrettslig sammenheng, er dermed ikke avgjørende i skatterettslig sammenheng.

Verken erstatning for fremtidig tradisjonelt inntektstap (utearbeidstap)¹³⁸ eller erstatning for fremtidig hjemmearbeidstap, utløser skatteplikt.¹³⁹ Utbetaling av hjemmearbeidserstatning genererer imidlertid *avkastning (renter)*, hvilket kan utløse skatteplikt som kapitalinntekt (28 %). I tillegg gjelder reglene om formuesskatt på vanlig måte. For å oppnå full erstatning, må skadelidte gis erstatning som kompenserer for skatteulempen.

6. Bevisbyrde og bevisføring

Det må foretas en sannsynliggjøring av hjemmearbeidstapet, basert på *en fri bevisvurdering*, jf. tvisteloven¹⁴⁰ § 21-2 første ledd. Skadelidte har i utgangspunktet bevisbyrden for at det er påført et hjemmearbeidstap og at dette er forårsaket av ansvarshendelsen, sml. prinsippet i *Nesse* (Rt-1997-883) og *Stokke* (Rt-1999-1473). Det er nødvendig - men tilstrekkelig - med 50,01 prosent sannsynlighet (overvektsprinsippet) for å oppfylle beviskravet. Det faller utenfor formålet

Side 39

med artikkelen å utdype de generelle bevisreglene.¹⁴¹ Dette avsnittet retter oppmerksomheten mot utvalgte bevissspørsmål relatert til krav om hjemmearbeidserstatning.

Det kreves ikke at hjemmearbeidstapet *dokumenteres* (i snever forstand); det avgjørende er om tapet kan *sannsynliggjøres*. I praksis er det to hovedmåter å sannsynliggjøre et hjemmearbeidstap på. Den ene er ved fremleggelse av økonomisk dokumentasjon. Den andre måten er gjennom medisinske¹⁴² erklæringer og fagkyndige uttalelser. Disse formene for bevis kan brukes alene eller i kombinasjon. I praksis varierer typene bevismidler med om sannsynliggjøringen gjelder påført (lidt) hjemmearbeidstap eller fremtidig hjemmearbeidstap.

For det *påførte* hjemmearbeidstapet er kvitteringer for betalte egenandeler til kommunal hjemmehjelp, utbetalinger av hushjelplønn mv., sentrale i bevisvurderingen. Disse gir ofte et klart uttrykk for eksistensen og

omfanget av tapet. Hvis skadelidte har slik økonomisk dokumentasjon, brukes vanligvis denne som bevismiddel. Ikke alle skadelidte kan legge frem slike bevis. Grunnen er ofte at skadelidte ikke har bedt om kvitteringer mv., eller at dokumentasjonen har gått tapt. Det siste er ofte tilfellet hvor skadetidspunktet ligger langt tilbake i tid. Det kan også være at skadelidte får gratis hjelp av familie og venner. I slike tilfeller pådras sjelden økonomisk tap i form av omkostninger til hjemmehjelp/hushjelp. Erstatningskravet kan da (som ellers) sannsynliggjøres ved medisinsk dokumentasjon, slik som spesialistekklæringer, primærlegejournaler, ergoterapirapporter¹⁴³ og andre funksjonsbeskrivelser.¹⁴⁴

Som nevnt under beskrivelsen av de *materielle* reglene foran, er retten til hjemmearbeidserstatning *ikke* betinget av at skadelidte har engasjert ekstern hjelp og derfor kan vise til konkrete utgifter. Dette ble presisert av Høyesterett i *Larsen* (Rt-1965-1309).¹⁴⁵ En 55 år gammel hjemmearbeidende kvinne ble

Side 40

skadet da to kjøretøyer kolliderte under et travløp. Ervervsuførheten som husmor ble satt til 40-50 prosent. Lagmannsretten bemerket - noe Høyesterett ikke tok avstand fra - at «fru L. har krav på erstatning for verdien av det husmorarbeide hun som følge av skaden ikke har kunnet utføre, *uansett* at hun har fått hjelp i huset av pårørende stort sett uten å betale for det, og videre krav på erstatning for tilsvarende fremtidig skade».¹⁴⁶

For det *fremtidige* hjemmearbeidstapet må bevisvurderingen bygge på hypoteser, både over situasjonen fremover med skaden og situasjonen fremover uten skaden. Der skadelidte er ung og tapsperioden lang, blir prognosen ofte usikker. Medisinsk dokumentasjon og sakkyndiguttalelser er helt sentrale bevismidler også her. Etter *Røsæg-utvalgets standardmandat punkt 6*, skal utredende spesialist vurdere «hvilke gjøremål skadelidte som følge av skaden er hemmet i eller forhindret fra å utføre når det gjelder arbeidsliv, husarbeid, fritidsaktiviteter og arbeid med egen bolig».¹⁴⁷ Sakkyndige uttalelser tillegges normalt stor vekt i sannsynliggjøringen av realskaden/funksjonsevnen.

I sannsynliggjøringen av fremtidstapet kan det naturlig nok ikke legges frem kvitteringer; konkrete omkostninger er ikke pådratt. Økonomisk dokumentasjon kan likevel spille inn i bevisvurderingen. Det gjøres ved å bruke størrelsen på det påførte (lidte) hjemmearbeidstapet som en indikasjon på hvor omfattende fremtidstapet vil bli. Jo større det påførte tapet er, dess lettere er det å sannsynliggjøre at skadelidte også i fremtiden vil få et stort tap, og omvendt. I praksis «skjeles» det derfor mot omfanget av det påførte tapet.

Medisinsk dokumentasjon er ofte tilgjengelig lenge etter skaden. Det har sammenheng med plikten til å *oppbevare* journaler, jf. journalforskriften § 14.¹⁴⁸ Dette gjelder enten journalen er papirbasert eller elektronisk.¹⁴⁹ Forskriftens § 14 angir ikke uttrykkelig hvor lenge pasientjournaler skal oppbevares. Bestemmelsens første ledd anviser bare at pasientjournaler skal oppbevares «slik at de ikke kommer til skade eller blir ødelagt, og at uvedkommende ikke får adgang til dem». Kreves det ikke at journalopplysninger deretter skal bevares i henhold til arkivloven¹⁵⁰

Side 41

eller annen lovgivning, skal de slettes, jf. personopplysningsloven¹⁵¹ § 28. Det er forutsatt at avlevering eller deponering ikke bør skje før det er gått minst ti år siden siste innføring i journalen.¹⁵² Arkiveringsplikten (innenfor virksomheten) er derfor normalt ti år fra siste journalføring.¹⁵³ Ved sykehus og andre helseinstitusjoner arkiveres det lenger. Moderne elektroniske journalsystemer vil trolig bidra til å endre lagringskravene, forutsatt at man får orden på datasikkerheten.¹⁵⁴ Norsk helsearkiv er i ferd med å bli etablert på Tynset som en ny institusjon innenfor Arkivverket. Norsk helsearkiv skal ta i mot pasientjournaler fra spesialisthelsetjenesten (helseforetak/sykehus mv., private klinikker og legespesialister) og håndtere disse i tråd med forslagene i NOU 2006:5.¹⁵⁵

Endelig nevnes at også vitner og skadelidtes egen forklaring kan kaste lys over tapt evne til å utføre hagearbeid, plenklipping og andre gjøremål. Selv om det kan trekkes inn et bredt spekter av bevismidler (fri bevisvurdering), er det viktig å understreke at bevisene kan ha ulik kvalitet og tyngde.

7. Oppsummering og refleksjoner

En personskade kan nedsette evnen til å utføre arbeid i hjemmet. Skadelidte påføres da et hjemmearbeidstap. Dette kan kreves erstattet, forutsatt at de øvrige vilkårene for erstatning er oppfylt, jf. skl. § 3-1 andre ledd andre punktum. Retten til hjemmearbeidserstatning er ikke betinget av at skadelidte har hatt eller vil få faktiske utgifter til ekstern hjelp. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig å ha tapt selve hjemmearbeidsevnen; skadelidte må

også ville ha utnyttet denne uten ansvarshendelsen. Ved utmålingen må man vurdere 1) hvilke arbeidsoppgaver som er «arbeid i heimen», 2) hvilke fradrag som må gjøres for å finne frem til nettotapet, 3) hvilket verdsettelsesprinsipp som skal anvendes og 4) hvor lang tapsperiode

Side 42

som skal legges til grunn. Firetrinnsmodellen gir et presisert utgangspunkt for erstatningsberegningen, men rettsanvenderen må til sist utøve et skjønn - også for den domspolitiske vurderingen av selve erstatningsnivået.

Utrykket «arbeid i heimen» omfatter tradisjonelt husarbeid, vedlikehold av fast bolig og fritidsbolig, samt stell av hage og tomt (plenklipping, snømåking mv.). Det må anlegges et vidt hjemmearbeidsbegrep, som inkluderer gjøremål slik som henting og bringing av barn i forbindelse med fritidsaktiviteter. Hjemmearbeidsbegrepet har imidlertid en grense, der tap enten mangler erstatningsvern eller fanges opp av andre poster. Et eksempel på det siste er hjelp til personlig stell, pleie og tilsyn, som må dekkes under merutgiftserstatningen. Betydningen av å trekke grensen mellom hjemmearbeidstap og merutgifter er tydelig ved *standardiserte* ordninger, som ved utmåling av fremtidig inntektstap etter yrkesskader. Tapte evne til å utføre gjøremål som hører under begrepet «arbeid i heimen», anses uttømmende kompensert ved standarderstatningen (inntektstapbetraktning). Merutgifter erstattes derimot individuelt. Grensen mellom postene har også betydning ved fradrag for offentlige ytelser.

For å kartlegge nettotapet gjøres det *fradrag for kommunal hjemmehjelp*. Dette er den sentrale fradragsytelsen ved utmåling av hjemmearbeidserstatning. Det offentlige ytelsestilbudet varierer mellom kommunene, som har ulike gjennomføringer av hjemmehjelptjenesten. Skadelidte har også en mer «intern» innretningsplikt. I utmålingssammenheng forutsettes det at skadelidte og dennes husstand *omfordeler* oppgavene for å begrense tapet. Det beror på en konkret helhetsvurdering hvor langt innretningsplikten går. Restarbeidsevnen i hjemmet må være praktisk utnyttbar.¹⁵⁶ Dette innebærer blant annet at skadelidte ikke skal måtte trosse smerter, men på den annen side må avfinne seg med å bruke noe lenger tid på arbeidet enn tidligere (hjemmearbeidets fleksibilitet). De lege ferenda bør man vurdere å myke opp dagens regime som forutsetter bistand fra andre («tredjepersoner»), med en mer «*modifisert omfordelingsplikt*» (eventuelt «*selvinnretningsplikt*»).

For selve verdifastsettelsen har man i norsk erstatningsteori tradisjonelt tatt utgangspunkt i «hushjelpprinsippet». Målestokken er da hva det koster å leie inn hjelp til det hjemmearbeidet som ikke maktes etter ansvarshendelsen. Analysene viser at dette fortsatt er et riktig utgangspunkt, men at det ikke kan legges til grunn et rent matematisk timeregnskap. For å fange inn realitetene - slik

Side 43

hjemmearbeidsinstituttet er utviklet i høyesterettspraksis - anvendes det jeg kaller for et «*neddempet hushjelpprinsipp*». Det vil si at utmålingen tar utgangspunkt i hva det vil koste å leie inn hjelp til å utføre tjenestene, men at erstatningen må avstemmes (i praksis: nedjusteres) for å ligge innenfor den ulovfestede behovsstandard. Et veiledende utgangspunkt finnes i *Kåsa* (Rt-2000-441), som må tilpasses ut fra eventuelle forskjeller i faktum sammenliknet med den aktuelle saken. Ved å bruke denne (fortsatt) nyeste høyesterettsdommen som referansepunkt, kan man bidra til et mer ensartet og riktig nivå på hjemmearbeidserstatningen.

Tapsperioden må vurderes individuelt. Savnes det konkrete holdepunkter ved utmålingen av fremtidstapet, vil det normalt være riktig å legge til grunn et sted (i øvre sjikt) mellom pensjonsalder og antatt dødsår. For lettere hjemmearbeid bør det utvises noe større romslighet enn den man ser i en rekke underrettsdommer. Disse opererer ofte med et skjæringstidspunkt rundt 70-72 år. Skadevolder skal imidlertid ikke måtte hefte for funksjonsbegrensninger som likevel ville ha inntrådt på grunn av alderdomssvekkelser.

Bortfalt hjemme- og omsorgsarbeid er også erstatningsvernet som forsørgertap, jf. skl. § 3-4 andre ledd tredje punktum. Det er kun forsørgelsesdelen av avdødes bidrag som skal erstattes. Analysene viser at spesielt *Bastrup* (Rt-1998-639) har vært rettsutviklende og lagt føringer for erstatningsnivået i retts- og nemndspraksis. For ulike typer moderne familiekonstellasjoner finnes det fortsatt en rekke uavklarte retts spørsmål ved utmåling av Bastrup-tillegget. Jeg har utviklet et analyseinstrument i form av begrepsparet «avgiverperspektiv» og «mottakerperspektiv». *Avgiverperspektivet* tar utgangspunkt i verdien av avdødes totale hjemme- og omsorgsarbeid (anses som én størrelse) som fordeles på antall barn, mens *mot takerperspektivets* utgangspunkt er hva de etterlatte barna trenger for å kunne opprettholde tilvant levestandard (Bastrup-tillegget beregnes ut fra de enkeltes behov for erstatning). Man kan også anlegge et *modifisert mottaker-/ avgiverperspektiv*, der det skjønnsmessig gis et forhøyet Bastrup-tillegg for barn nr. to, tre mv. Hvilken fremgangsmåte som skal benyttes, må trolig «skreddersys» ut fra det aktuelle typetilfellets egenart.

Arbeid i hjemmet er ikke skattepliktig som inntekt. Hjemmearbeidserstatningen er derfor som hovedregel *skattefri*. Erstatningsutbetalingen kan imidlertid utløse kapitalskatt på avkastning, samt formuesskatt, som må dekkes ved å gi erstatning for skatteulempen.

Side 44

Ved *bevisvurderingen* gjelder overvektsprinsippet. Skadelidte har bevisbyrden for at det foreligger et hjemmearbeidstap. Det er fri bevisvurdering. Medisinske erklæringer og fagkyndige uttalelser er sentrale bevismidler, men er ikke enerådende. Medisinsk dokumentasjon er ofte tilgjengelig lang tid etter skaden. Det har sammenheng med oppbevaringsplikten for pasientjournaler.

Mine undersøkelser av retts-, nemnds- og oppgjørspraksis fra de siste ti år, viser tendenser til en større bevissthet om denne erstatningsposten. Det er imidlertid fortsatt behov for klargjøringer av utmålingsprinsippene, og for en viss oppjustering av erstatningsnivået (behovsstandard under «det neddempede hushjelpprinsipp»). Det er i tillegg nødvendig å klargjøre flere av grensene mellom hjemmearbeidserstatningen og andre erstatningsposter.

Litteratur

- Askeland 2006a** Askeland, Bjarte. *Tapsfordeling og regress ved erstatningsoppgjør*. Bergen: Fagbokforlaget, 2006.
- Askeland 2006b** Askeland, Bjarte. Kompensasjonsrelevans og skadeoppgjørrelevans Rt-2005-769. Tidsskrift for Erstatningsrett, 2006, s. 3-21.
- Askeland 2010** Askeland, Bjarte. *Kommentarer til skadeserstatningsloven*. Gyldendal Rettsdata [Kommentarer til skadeserstatningsloven, note 112. Sist hovedrevidert 16. juni, 2010] .
- Asphaug 2010** Asphaug, Marit. *Erstatning for tap av forsørger: verdien av avdødes hjemmearbeid og omsorgsarbeid*. Oslo: Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet [studentavhandling], 2010.
- Befring, Grytten og Ohnstad 2002** Befring, Anne Kjersti C., Nils J. Grytten og Bente Ohnstad. *Jus for leger*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2002.
- Befring og Ohnstad 2010** Befring, Anne Kjersti og Bente Ohnstad. *Helsepersonelloven: med kommentarer*. 3. utg. Fagbokforlaget, 2010.
- Brækhus 1996** Brækhus, Hege. *Mor kan ikke bli syk: om uførepensjon til husmødre etter folketrygdloven i et kvinnerettslig perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Carlsen, Dalton, Fredriksen et al. 2007** Carlsen, Kathrine, Susanne Oksbjerg Dalton, Kirsten Fredriksen, Finn Diderichsen og Christoffer Johansen. *Are cancer survivors at an increased risk for divorce? A Danish cohort study*. I: Eur J Cancer. 2007 Sep;43(14):2093-9. Epub 2007 Jul 12.

Side 45

- DeVivo, Hawkins, Richards et al. 1995** DeVivo, Michael J., LaVerne N. Hawkins, J. Scott Richards, Bette K. Go. *Outcomes of post-spinal cord injury marriages*. Arch Phys Med Rehabil 1995 Apr;76(4):397.
- Engstrøm 2010** Engstrøm, Bjørn. *Skadeserstatningsloven med kommentarer*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2010.
- Frantzen 2005** Frantzen, Torstein. *Bør skatteplikt for personskadeserstatning oppheves?*. Lov og Rett, 2005, s. 220-235.
- Holgerson 1992** Holgerson, Gudrun. *Tilbake til arbeid?: folketrygdens regler om ytelser under attføring med hovedvekt på de sentrale vilkår*. Bergen: Alma Mater, 1992.
- Holgerson 2002** Holgerson, Gudrun. *Folketrygdloven på gullvekt*. I: Nybrott og odling: festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen 3. april 2002. Holgerson, Krüger og Lilleholt (red.). Bergen: Fagbokforlaget, 2002, s. 421-431.
- Hov 2010a** Hov, Jo. *Rettergang II*. Oslo: Papinian, 2010.
- Hov 2010b** Hov, Jo. *Innføring i prosess 2*. Oslo: Papinian, 2010.
- Jerstad 2000** Jerstad, Carl Aasland. *Utmåling av erstatning for fremtidige utgifter til omsorgstjenester - kritikk av norsk rett*. Jussens Venner, 2000, s. 87-100.
- Jerstad 1993** Jerstad, Carl Aasland. *Erstatning til framtidige utgifter til omsorgstjenester ved personskade*. Lov og Rett, 1993, s. 283-331.

- Johansen 2001** Johansen, Atle Sønsteli. *Erstatningsoppgjør etter tariffavtaler - kollektiv arbeidsrett i møte med alminnelig erstatningsrett*. Jussens Venner, 2001, s. 173-183.
- Kjelland 2002** Kjelland, Morten. *Hjemmearbeideres erstatningsrettslige vern*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2002.
- Kjelland 2004** Kjelland, Morten. *Bråtane-dommen i Rt-2002-1436: erstatning til utmåling av pleie- og omsorgsutgifter*. Tidsskrift for Erstatningsrett, 2004, s. 3-42.
- Kjelland 2008** Kjelland, Morten. *Særlig sårbarhet i personskadeserstatningsretten - en analyse av generelle og spesielle årsaksregler*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2008.
- Kjelland 2009** Kjelland, Morten. *Kurshefte i erstatningsrett - et tematisert utvalg av sentrale rettskilder*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.
- Kjønstad 1984** Kjønstad, Asbjørn. *Verdsetting av tapt arbeidsevne, særlig til å utføre husarbeid*. Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1984, s. 335-371.
- Kjønstad 1990** Kjønstad, Asbjørn. *Rett til helsehjelp og sosiale tjenester: særlig om hjemmesykepleie og hjemmehjelp*. Oslo: Ad Notam, 1990.

Side 46

- Kjønstad 1992** Kjønstad, Asbjørn. *Folketrygdens uførepensjon*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.
- Kjønstad (red.) 2007** *Folketrygdloven med kommentarer*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2007.
- Kjønstad 2008a** Kjønstad, Asbjørn. *Reform av barneverstatningen*. Tidsskrift for Erstatningsrett, 2008, s. 1-4.
- Kjønstad 2008b** Kjønstad, Asbjørn. *Standardisert utmåling av erstatning til barn som skades før fylte 16 år*. Tidsskrift for Erstatningsrett, 2008, s. 5-61.
- Kjønstad 2009** Kjønstad, Asbjørn. *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.
- Kjønstad og Syse 2008** Kjønstad, Asbjørn og Aslak Syse. *Velferdsrett I: grunnleggende rettigheter, rettsikkerhet og tvang*. 4. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2008.
- Lignings-ABC 2009/10** Skattedirektoratet. *Lignings-ABC 2009/10*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2010.
- Lødrup 1980** Lødrup, Peter. *Erstatningsberegningen ved personskader*. 1. utg. Oslo: P. Lødrup, 1980.
- Lødrup 1983** Lødrup, Peter. *Erstatningsberegningen ved personskader*. 2. utg. Oslo: R Lødrup, 1983.
- Lødrup 1985** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. Oslo: Tano, 1985.
- Lødrup 1987** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. utg. Oslo: R Lødrup, 1987.
- Lødrup 1995** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 3. utg. Oslo: R Lødrup, 1995.
- Lødrup 1999** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 4. utg. Oslo: R Lødrup, 1999.
- Lødrup 2000** Lødrup, Peter. *Personskade. Utmåling av menerstatning og erstatning for redusert evne til å arbeide i hjemmet. Kåsa-dommen*. Nytt i privatretten, nr. 2, mai 2000 [s. 5-6]. Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo, 2000.
- Lødrup 2003** Lødrup, Peter. *Reformbehov i personskadeserstatningen*. Lov og Rett, 2003, s. 129-130.
- Lødrup 2005** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2005.
- Lødrup (medf. Kjelland) 2009** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 6. utg., med bistand av Morten Kjelland. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.
- Lødrup og Kjelland 2005** Lødrup, Peter og Morten Kjelland. *Hjemmearbeidsutredninger*. Oslo: Lødrup/Kjelland, 2005.
- Mathiesen 2001** Mathiesen, Thomas. *Retten i samfunnet: en innføring i retts sosiologi*. 4. utg. Oslo: Pax Forlag, 2001.

Side 47

- Mathiesen 2005** Mathiesen, Thomas. *Retten i samfunnet: en innføring i retts sosiologi*. 5. utg. Oslo: Pax Forlag, 2005.
- Mitsem 2004** Mitsem, Pål. *Mandatet for medisinsk sakkyndige*. Lov og Rett, 2004, s. 264-284.
- Molven 2009** Molven, Olav. *Helse og jus*. 6. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.
- Mæland 2009** Mæland, John Henry. *Kort prosess: en innføring i den sivile rettergang etter tvisteloven*. 2. utg. Bergen: Justian, 2009.
- Ness 1993** Ness, Jan Gunnar. *Ergoterapeut som sakkyndig. Hvordan skrive en er ergoterapirapport som grunnlag for dokumentasjon av ekstrautgifter etter personskade*. Ergoterapeuten, 1993, nr. 10, s. 32-35.

- Ness 1995** Ness, Jan Gunnar. *Grensen mellom ménerstatning og ekstraavgifter ved personskade*. Lov og Rett, 1995, s. 71-85.
- Ness 2006** Ness, Jan Gunnar. *Replik til Aslak Syse*. Lov og Rett, 2000, s. 179-181.
- Nygaard 1976** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. Bergen: Universitetsforlaget, 1976.
- Nygaard 1980** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 2. utg. Bergen: Universitetsforlaget, 1980.
- Nygaard 1985a** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 3. utg. Bergen: Universitetsforlaget, 1985.
- Nygaard 1985b** Nygaard, Nils. *Skatt og skade*. Bergen: Universitetsforlaget, 1985.
- Nygaard 1992** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.
- Nygaard 1997** Nygaard, Nils. *Utviklingstrekk i skadebotretten*. Jussens Venner, 1997, s. 267-284.
- Nygaard 1998** Nygaard, Nils. *Merknader til fire høgsterettsdommar om personskade*. Lov og Rett, 1998, s. 195-225.
- Nygaard 2000** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 5. utg. Bergen: Universitetsforlaget, 2000.
- Nygaard 2007** Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 6. utg. Bergen: Universitetsforlaget, 2007.
- Riisa 2006** Riisa, Knut. *Lovgivers rolle ved utmåling av personskadeserstatning*. Tidsskrift for Erstatningsrett, 2006, s. 136-139.
- Robberstad 2009** Robberstad, Anne. *Sivilprosess*. Bergen: Fagbokforlaget, 2009.
- Schei, Bårdsen, Nordén et al. 2007** Schei, Tore, Arnfinn Bårdsen, Dag Bugge Nordén, Christian Reusch og Toril M. Øie. *Tvisteloven: kommentarutgave: bind II*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Skoghøy 2010** Skoghøy, Jens Edvin. A. *Tvisteløsning: domstoler, søksmål, saksbehandling og bevis*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Side 48

- Skårberg og Reusch 2003** Skårberg, Lars Olav og Marianne Reusch. *Yrkesskade: forsikring og trygd*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2003.
- Strandberg 2010** Strandberg, Magne. *Beviskrav i sivile saker: en bevisteoretisk studie av den norske beviskravslærens forutsetninger*. Bergen: Universitetet i Bergen, 2010.
- Strøm Bull 1982** Strøm Bull, Kirsti. *Hjemmearbeidets erstatningsrettslige stilling*. Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1982, s. 903-939.
- Strøm Bull 1985** Strøm Bull, Kirsti. *Husmorens erstatningsrettslige stilling*. I: Kvinnerett II: kvinners levekår og livsløp. Redigert av Tove Stang Dahl. Oslo: Universitetsforlaget, 1985, s. 158-172.
- Syse 1999** Syse, Aslak. *Tap av forsørger - økonomisk gevinst?*. Lov og Rett, 1999, s. 47-60.
- Syse 2000** Syse, Aslak. *Om erstatningsadvokaters moral og noko attått*. Lov og Rett, 2000, s. 175-178.
- Syse 2009** Syse, Aslak. *Pasientrettighetsloven med kommentarer*. 3. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.
- Syse, Astri 2009** Syse, Astri. *Life after cancer: a registry-based study of the social and economic consequences of cancer in Norway*. Oslo: Faculty of Medicine, University of Oslo Unipub, 2009.
- Syse og Kravdal 2007** Syse, Astri og Øystein Kravdal. *Does cancer affect the divorce rate?*. I: Demographic Research, vol. 16, article 15, s. 469-492, 2007. [Http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol16/15/](http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol16/15/).
- Syse, Tretli og Kravdal 2009** Syse, Astri, Steinar Tretli og Øystein Kravdal. *The Impact of Cancer on Spouses' Labor Earnings*. I: Cancer, 2009, s. 4350-4361.
- Zimmer 2009** Zimmer, Frederik. *Lærebok i skatterett*, 6. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2009.
- Øie 1994** Øie, Ole-Erik. *Trygderetten og dens rettsanvendelse*. Oslo: Universitetsforlaget, 1994.
- Aarbakke 1990** Aarbakke, Magnus. *Skatt på inntekt*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1990.

Høyesterettspraksis

- Halvorsen* (Rt-1933-110)
- Hamburg* (Rt-1934-173)
- Lagesen* (Rt-1947-101)
- Bredesen* (Rt-1948-345)
- Husmordom II* (Rt-1951-687)
- Rødseth* (Rt-1962-931)
- Benjaminsen* (Rt-1962-938)
- Eklund* (Rt-1964-881)

Larsen (Rt-1965-1309)
Baltic (Rt-1969-1308)
Svanevik (Rt-1976-1302)
Danselærer (Rt-1985-46)
Normann (Rt-1986-463)
Ølberg (Rt-1993-1524)
Stokstad (Rt-1996-958)
Nesse (Rt-1997-883)
Jensen (Rt-1997-1044)
Bastrup (Rt-1998-639)
Stokke (Rt-1999-1473)
Rott (Rt-1999-1967)
Kåsa (Rt-2000-441)
Engevold (Rt-2002-673)
Løff I (Rt-2008-1336)
Løff II (Rt-2009-425)
Hagberg (Rt-2010-1153)

Underrettspraksis

Hundhammer (RG-1963-602) Hafrsfjord
Lindvig (95-00180-A) Sør-Gudbrandsdal
Martinsen (95-00116-A) Karmsund
Havnerås (96-00063-A) Haugesund
Solhaug (96-00319-A) Stavanger
Rikardsen (96-00902-A) Sarpsborg
Martinsen (LG-1996-1916) Gulating
Kåsa (LB-1997-2321) Borgarting
Kjelstrup (LG-2000-1291) Gulating
Dubielzyk (RG-2001-1498) Borgarting
Inderhaug (LB-2001-1702) Borgarting
Florvaag (LB-2001-247) Borgarting
Anonymisert (LG-2001-1102) Gulating
Eines (RG-2003-1649) Borgarting
Stephansen (RG-2004-1027) Agder
Anonymisert (LH-2005-117011) Hålogaland
Wang (LB-2007-2101) Borgarting
Anonymisert (LB-2007-13839) Borgarting
Stavang (LH-2010-116910) Hålogaland

Noter

Morten Kjelland er ansatt som postdoktor ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Han ble i 2008 dr. juris på avhandlingen «Særlig sårbarhet i personskadeserstatningsretten - en analyse av generelle og spesielle regler om årsakssammenheng». Kjelland har utgitt flere andre bøker og artikler innen erstatningsrett. Han har fra 2008 vært fagsekretær for Personskadeserstatningsutvalget, nedsatt av Justisdepartementet. Kjelland har tidligere arbeidet som juridisk utreder hos advokatfirmaet Riisa & Co og advokatfirmaet Ness & Co.

Kjelland tiltrer som førsteamanuensis ved Institutt for offentlig rett 1. november 2011.

- 1 Av fremstillingshensyn taler jeg i fortsettelsen bare om arbeid eller gjøremål *i hjemmet*.
- 2 Begrepsbruken er hentet fra Kjelland 2002 bl.a. s. 20-21 og s. 39. Analysene viser at begrepsbruken i dag er innarbeidet i rettspraksis.
- 3 Lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26.

- 4 Om hjemmearbeidsregelens forhistorie, se Kjelland 2002 især s. 27-32.
- 5 Sml. påpekningen i NOU 1994:20 s. 41, 2. sp.
6. *Hamburg* (Rt-1934-173, s. 179). Denne og andre kursiveringer er foretatt av meg, med mindre annet er angitt.
- 7 NOU 1994:20 s. 30,1. sp.
- 8 Antallet innvandrerhustruer er imidlertid økende, og her vil ofte kjønnsrollemønsteret kunne være et annet.
- 9 Begrepet «ansvarshendelse» brukes om en hendelse som oppfyller kriteriene i selve ansvars grunnlaget, og som man vurderer å knytte erstatningsplikt til (hvilket også forutsetter oppfyllelse av øvrige vilkår som årsakssammenheng mv.).
- 10 For rett til hjemmearbeidserstatning kreves det imidlertid ikke at skadelidte har engasjert ekstern hjelp og derfor kan vise til konkrete utgifter, sml. *Larsen* (Rt-1965-1309). Se utdypingen i punkt 6 nedenfor.
- 11 Jf. bl.a. Kjelland 2008 s. 157 f. og Nygaard 2007 s. 322 f.
- 12 Disse er tilgjengelige på nettsidens del 5, under fanene for kap. 18 («Hjemmearbeidstap»).
- 13 [Sehttp://www.ssb.no/vis/kpi/kpiregn.html](http://www.ssb.no/vis/kpi/kpiregn.html). Jeg har anvendt KPI for gjennomsnittet av 2010, og i utgangspunktet rundet av til nærmeste hele hundre.
- 14 Om denne firetrinnsmodellen, se Kjelland 2002 s. 43 f.
- 15 At man ikke alltid kan lese alle styrende prinsipper og momenter direkte ut av domspremissene, se Kjelland 2008 bl.a. s. 33 og Kjelland 2009 s. 12.
- 16 I *Kåsa* (Rt-2000-441) fremgår standpunktet av følgende passus: «Jeg legger ... til grunn at A [Kåsa] er i stand til å utføre ... *vanlig husarbeid...*» (s. 449). Se også *Hamburg* (Rt-1934-173), *Lagesen* (Rt-1947-101), *Bredesen* (Rt-1948-345), *Benjaminsen* (Rt-1962-938), *Larsen* (Rt 1965 1309), *Danselærer* (Rt-1985-46) og *Martinsen* (Rt-1998-1916).
- 17 Sml. bl.a. Strøm Bull 1982 s. 912.
- 18 Sml. bl.a. Rott (Rt-1999-1967, s. 1977-1978) i forhold til hagearbeid. Det følger av Høyesteretts obiter dictum (sidebemerkning) i *Martinsen* (Rt-1998-1916) at også andre oppgaver kan betraktes som hjemmearbeid. Blant disse hører ytre vedlikehold av egen bolig.
- 19 Jf. bl.a. *Rott* (Rt-1999-1967).
- 20 Jf. Høyesteretts presisering i *Martinsen* (Rt-1998-1916). Om slike grensedragninger, se også Kjønstad 1990 s. 34-35, samt Ness 1995 bl.a. s. 78-79. Se også rettspraksis som *Stokstad* (Rt-1996-958, s. 968-970). Om selve problemstillingen, se videre varianten i PSN-2008-597.
- 21 Den alternative løsningen ville vært å erstatte omkostningene som en merutgift etter skl. § 3-1 første ledd.
- 22 Jf. bl.a. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 541-542.
- 23 Et slikt vidt hjemmearbeidsbegrep benyttes av bl.a. Strøm Bull 1982 s. 913.
- 24 Sml. presiseringen hos Nygaard 2007 s. 100-101. Se utdypingen i punkt 2.3.2 nedenfor.
- 25 Et slikt utgangspunkt gir *konsistens* med det skjæringstidspunktet som er lagt til grunn ved beregningen av «Bastrup-tillegget» etter skl. § 3-4, jf. bl.a. *Bastrup* (Rt-1998-639) og *Engevold* (Rt-2002-673). Se utdypingen i punkt 4 nedenfor.
- 26 Se analysen hos Kjelland 2002 især s. 62-63. Innretningsplikten er også forutsatt i NOU 1994:20 s. 48.
- 27 Generelt i samme retning Nygaard 1997 s. 284. Se også Lødrup og Kjelland 2005 (frigitt betenkning) s. 5.
- 28 Tilsvarende synspunkter legges til grunn for vurderingen av hjemmearbeidsevnen etter ftrl. § 12-8, se til illustrasjon TRR-2005-1622. Her uttalte Trygderetten at det å lage mat, vaske opp, re senger, vaske/vedlikeholde klær og tørke støv «er oppgaver hun [medlemmet] kan tilpasse dagsformen» (min klammeparentes).
- 29 Avhengig av hvor strengt man utformer tapsbegrensningsplikten, kan det alternativt tales om en «*modifisert selvinretningsplikt*».
- 30 I samme retning Jerstad 1993 s. 310.
- 31 Jf. bl.a. DeVivo, Hawkins, Richards et al. 1995, som er en amerikansk studie. Det understrekes at ingen undersøkelser så langt dokumenterer noen kausal sammenheng, og studiene er å oppfatte som deskriptive, jf. Hjeltnes 2011 (muntlig meddelelse).
- 32 Jf. Syse og Kravdal 2007; Syse, Tretli og Kravdal 2009 og Carlsen, Dalton, Fredriksen et al. 2007. Se videre Syse, Astri 2009. Se også <http://www.kreftregisteret.no/no/Generelt/Nyheter/Ikke-flere-skilsmisser-blant-kreftpasienter/>.
- 33 *Hagberg* (Rt-2010-1153) innebærer imidlertid en viss klargjøring av reglene om erstatning for pårørendes tap, selv om dommen også etterlater en rekke uavklarte spørsmål. Hagberg har gitt meg tillatelse til å bruke hennes etternavn som domskallenavn.
- 34 Lov om folketrygd 28. februar 1997 nr. 19.
- 35 Jf. bl.a. Kjønstad (red.) 2007 s. 317. Se også Rundskriv til ftrl. kap. 6: Grunnstønad og hjelpestønad (R06-00-G10), 1. mai 1997, merknader til ftrl. § 6-3 tredje ledd. For en sammenlikning med familierettslige prinsipper, se Kjønstad 1990 s. 13.
- 36 Ved å nedtone betydningen av tredjepersoners innsats for selve utmålingen, kan man også redusere incitamentet til å innrette seg ut fra hva som gir høyest erstatning. Det er viktig at erstatningsoppgjør ikke får karakter av at jo mer ektefeller eller samboere distanserer seg fra hverandre, dess mer tilkjennes i erstatning (før de eventuelt flytter sammen igjen, etter at erstatningsoppgjøret er avsluttet).
- 37 Temaet om hjemmearbeidserstatning er berørt (men ikke utfyllende beskrevet) i Personskadeerstatningsutvalgets mandat (i punkt 2.2).
- 38 Lov om sosiale tjenester m.v. (sosialtjenesteloven) 13. desember 1991 nr. 81.
- 39 Se også Rundskriv til ftrl. kap. 6: Grunnstønad og hjelpestønad (R06-00-G10), 1. mai 1997, punkt 1.2.3.7. Se videre Kjønstad (red.) 2007 s. 307 og 316, samt Kjønstad 1992 s. 127 f. og Øie 1994 s. 285.
- 40 Forskrift til lov om sosiale tjenester mv. 4. desember 1992 nr. 915, gitt med hjemmel i stjl. § 11-2 og lov om helsetjenesten i Hjemmearbeidserstatning - forholdet til velferdsrettslige, skatterettslige og bevisrettslige sider ved utmålingen

kommunene (kommunehelsetjenesteloven) 19. november 1982 nr. 66 § 2-3 femte ledd og 6-9.

- 41 På oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet har ECON, Senter for økonomisk analyse gjort en utførlig undersøkelse av egenandelsordningen for ulike sosiale tjenester, herunder hjemmehjelp. Et sammendrag er gitt på Helsedirektoratets nettsider, <http://www.helsedirektoratet.no>. Se også Jerstad 1993 s. 309 og Jerstad 2000 bl.a. s. 95-96.
- 42 Likestilt med ektefeller er registrert partnerskap, jf. ftrl. § 1-5 andre ledd, samt samboerskap på vilkår som er angitt i ftrl. § 1-5 tredje og fjerde ledd.
- 43 Bestemmelsen presiserer det som har vært lagt til grunn etter den gamle folketrygdlovens generelle regler om nedsatt ervervsevne, jf. folketrygdloven 17. juni 1966 nr. 12 § 8-3. Om disse reglene, se bl.a. Kjøenstad og Syse 2008 s. 301-302; Brækhus 1996 og Kjøenstad 1992 s. 127 f., samt Holgersen 1992 s. 309-313.
- 44 Jf. Kjøenstad 1992 s. 128, med videre henvisninger.
- 45 Om historikken og begrunnelsen for uførepensjon til husmødre, se Kjøenstad 2009 s. 174.
- 46 Se <http://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/148028.cms>. Sml. Ot.prp.nr.17 (1965-1966) s. 95, 1. sp.
- 47 Sml. NOU 1990:20 s. 382-383 og Ot.prp.nr.29 (1995-1996) s. 124, samt Kjøenstad (red.) 2007 s. 550. Se videre Ot.prp.nr.17 (1965-1966) s. 95.
- 48 Ot.prp.nr.29 (1995-1996) s. 125.
- 49 Se til illustrasjon TRR-2007-1952 («... opplyst å ha alminneleg bra standard ...»), samt TRR-2006-3973 («... det tilbud av tekniske hjelpemidler som finnes i dag ...»).
- 50 Se til illustrasjon bl.a. TRR-2007-1202, TRR-2007-2978, TRR-2007-846, TRR-2005-879 og TRR-2004-2063.
- 51 Se til illustrasjon TRR-2007-2356 og TRR-2003-4965.
- 52 Jf. bl.a. Kjøenstad 2009 s. 174.
- 53 Jf. Trygderettens kjennelse i ankesak nr. 0212/88 (på s. 4). Se videre Arbeids- og velferdsdirektoratets kommentarrundskriv til ftrl. § 12-8. Se som eksempel også TRR-2003-1174.
- 54 Sml. Kjøenstad (red.) 2007 s. 551 og Holgersen 2002 s. 422.
- 55 Kjøenstad 2009 s. 174, mine klammeparenteser.
- 56 For en analyse av reglene om kompensasjonsrelevans, se bl.a. Askeland 2006a især s. 41 f. og Askeland 2006b, med videre henvisninger.
- 57 Jf. skl. § 3-1 andre ledd andre punktum: «Med *inntekt likestilles* verdien av arbeid i heimen».
- 58 Tilsynelatende slik Strøm Bull 1982 s. 922.
- 59 Jf. ftrl. kap. 8, se især formålsbestemmelsen i ftrl. § 8-1.
- 60 Jf. ftrl. kap. 11, se især formålsbestemmelsen i ftrl. § 11-1.
- 61 Se imidlertid noten foran i punkt 1 om innvandrerrustringer.
- 62 Om denne vurderingen, se bl.a. Kjøenstad (red.) 2007 s. 551-553, samt kommentarene til bestemmelsen på <http://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/148028.cms>.
- 63 Slik også Nygaard 2007 s. 103.
- 64 Jf. Kjøenstad 1984 s. 364.
- 65 Sml. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 543. Se også bl.a. Askeland 2010 (note 112) og Engstrøm 2010 s. 119.
- 66 Jf. bl.a. *Hamburg* (Rt-1934-173, s. 176). For en analyse av de historiske linjene, se Kjøenstad 1984 s. 362-371 og Kjelland 2002 s. 27 f. og s. 87-91.
- 67 Jf. Nygaard 1980 (2. utg.) s. 109-110; Nygaard 1985a (3. utg.) s. 94; Nygaard 1992 (4. utg.) s. 103-104 og s. 109; Nygaard 2000 (5. utg.) s. 94-95 og s. 98 og Nygaard 2007 (6. utg.) s. 100-101 og s. 103. I bokens 1. utg. (1976) er ikke reglene om utmåling behandlet særskilt, men se henvisningen til rettspraksis på s. 74.
- 68 Jf. Lødrup 1987 (2. utg.) s. 342; Lødrup 1995 (3. utg.) s. 416-417; Lødrup 1999 (4. utg.) s. 483-484; Lødrup 2005 (5. utg.) s. 393 og s. 395 og Lødrup (medf. Kjelland) 2009 (6. utg.) s. 543. I 1. utg. (1985) ble ikke reglene om utmåling behandlet særskilt, men se boken «Erstatningsberegningen ved personskader» 1. og 2. utg., jf. henholdsvis Lødrup 1980 s. 73-74 og Lødrup 1983 s. 75-76.
- 69 Jf. Strøm Bull 1982 s. 905 og s. 914-915. Sml. Strøm Bull 1985 bl.a. s. 161 og 172.
- 70 Jf. Kjøenstad 1984 s. 358-360, som oppsummerer sin analyse av rettspraksis slik: «Stort sett ser det ut til at hushjelpplønn ... er lagt til grunn ved erstatningsutmålingen» (op.cit. s. 369).
- 71 Kjelland 2002 især s. 67-75.
- 72 NOU 1994:20 s. 41, 2. sp.
- 73 Slik også Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 543.
- 74 Se til illustrasjon «Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000», <http://www.ssb.no/emner/00/02/20/>.
- 75 Om denne problemstillingen, se også Kjelland 2002 s. 70 og 194.
- 76 Betegnelsen er utviklet av Kjelland i Nettressurs for Erstatningsrett kap. 18. En fremgangsmåte som tar utgangspunkt i rettspraksis, med sikte på å kartlegge de nivåene domstolene har lagt seg på, kan kalles for en *empirisk-normativ tilnærming*.
- 77 I denne første perioden hadde Kåsa en samboer, som bidro i omfordelingen av arbeidsoppgavene i hjemmet. Netto hjemmearbeidstap ble da mindre enn etter samlivsbruddet, da Kåsa måtte gjøre alt hjemmearbeidet selv (ingen å omfordele oppgavene med).
- 78 Sterkt i samme retning Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 544.

- 79 Sml. selve prinsippet i *Normann* (Rt-1986-463), der flertallet (3) kom til at merverdiavgiften skulle være inkludert i den økonomiske kompensasjonen. Dommen omhandler tingskader, men inneholder uttalelser av mer generell verdi om dekning av avgifter i forbindelse med gjenoppretting.
- 80 Se generelt presiseringen i punkt 2.1 foran, og spesielt FSN-5735 i forhold til dekning av MVA.
- 81 Bevisvurderingen blir utdypet i punkt 6 nedenfor.
- 82 Jf. bl.a. Kjelland 2002 s. 78, samt Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 544-545.
- 83 *Kåsa* (LB-1997-2321), se dommens s. 17.
- 84 Prinsippet om tidsbegrenset årsakssammenheng gjelder tilsvarende ved utmåling av hjemme arbeidserstatning, se Kjelland 2008 s. 315. Tidsavgrensingsprinsippet kan opptre både som årsaksregel og utmålingsregel, jf. Kjelland op.cit. s. 294 f.
- 85 Se som en interessant bemerkning at Lødrup 1980 s. 74 taler om «det forholdsvis lave nivå som domstolene har bygget på i slike tilfelle, se særlig Rt-1965-1309». Beløpet i *Larsen* (Rt-1965-1309) var 25 000 kroner, som svarer til 228 400 i 2010-kroner. Lødrup uttaler at denne erstatningen «neppe [ville] ha strukket til i mange årene - selv om pengene var mer verdte den gangen», og at «[dommen] ... indikerer et erstatningsnivå som vanskelig kan forenes med lovteksten idag» (Lødrup op.cit. s. 75). Saksforholdet i dommen er presentert under punkt 6 nedenfor.
- 86 Lov om yrkesskadeforsikring 16. juni 1989 nr. 65.
- 87 Forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring, gitt ved Kronprinsregentens resolusjon 21. desember 1990 nr. 1027, med hjemmel i ysfl. § 13 andre ledd.
- 88 Haugesund byrett 13. juli 1996 (sak nr. 96-00063-A), se dommens s. 12-14.
- 89 Stavanger byrett 8. august 1996 (sak nr. 96-00319-A), se dommens s. 13-14.
- 90 Dommen er omtalt av bl.a. Skårberg og Reusch 2003 s. 152-153.
- 91 Skadelidte fikk heller ikke medhold i herredsretten eller lagmannsretten, se Karmsund her redsrett 2. juli 1996 (sak nr. 95-00116-A, s. 15) og Gulating lagmannsrett 16. oktober 1997 (sak nr. LG-1996-1916, s. 13-15).
- 92 *Martinsen* (Rt-1998-1916, s. 1923).
- 93 Ibid.
- 94 «Standardisert erstatning for personskader voldt ved yrkesskade eller yrkessykdom. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Justisdepartementet 30. august 1989» («Utvalgsinnstillingen») s. 177, 2. sp. Disse forarbeidene til forskriften er inntatt som vedlegg I i NOU 1994:20.
- 95 For en kritikk av dommen, se bl.a. Mitsem 2004 s. 280.
- 96 For en rettsosociologisk undersøkelse av hjemmearbeidsreglene, se Kjelland 2002 s. 101 f. Se også avhandlingens analysefunn og synspunkter satt inn i et helhetlig perspektiv i Mathiesen 2001 bl.a. s. 152-153, 176, 187, 218-219, 225 og 229, samt Mathiesen 2005 s. 149, 181, 225, 273 og 278.
- 97 Skadetiden skal her forstås som *skadehandlingstidspunktet*. Det vil si tidspunktet for den skadevoldende handlingen, og verken virkningstidspunktet eller oppdagelsestidspunktet, jf. *Løff I* (Rt-2008-1336, især avsn. 48). Se også *Løff II* (Rt-2009-425, avsn. 27).
- 98 Jf. punkt 1 foran.
- 99 Lovgiver har funnet hensynet til å unngå underkompensasjon som så tungtveiende at den har oppstilt en sikkerhetsventil for å hindre urimelige resultater, jf. skl. § 3-2a fjerde ledd.
- 100 Slik også Jerstad 1993 s. 293-294. Se til illustrasjon *Rikarsen* (96-00902-A), Sarpsborg byrett 29. april 1997. Retten uttalte at det «vil ... føre til en uheldig svekkelse av barns erstatningsrettslige vern hvis merutgifter til diverse hus- og vedlikeholdsarbeid på generelt grunnlag avskjæres fra å kunne betraktes som et eget tap i tillegg til ervervstapet», og at «[p] raksis ved fastsettelse av standardisert yrkesskadeserstatning ansees ikke direkte sammenlignbar» (s. 23). Retten til kjente en skjønsmessig fastsatt erstatning for vedlikeholdskostnader mv. til 15 000 kroner per år (ca. 19 400 i 2010-kroner). Se også *Florvaag* (LB-2001-247). Kjæremålsutvalget henviste saken til behandling for Høyesterett, jf. kjennelsen *Florvaag* (HR-2002-814). Saken ble imidlertid forlikt (omtalt i kjennelsen HR-2002-815-1).
- 101 Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 505. Sml. Lødrup (medf. Kjelland) op.cit. s. 546.
- 102 Sml. *Ølberg* (Rt-1993-1524). Førstvoterende bemerket at «det [kan] være grunn for lovgiveren til å vurdere om erstatningsnivået ved erstatning til barn etter nevnte bestemmelse er rimelig» (s. 1537).
- 103 Sterkt i samme retning *Kjønstad* 2008a s. 4 og *Kjønstad* 2008b især s. 60-61, samt Nygaard 1998 s. 224 og Lødrup 2003 s. 130. Se også Kjelland 2004 s. 20. Se også Personskadeserstatningsutvalgets mandat punkt 2.4.
- 104 Sml. presiseringen i *Engevold* (Rt-2002-673, s. 679). I tillegg gir rettspraksis eksempler på at *fordyret hushold* erstattes. I *Bastrup* (Rt-1998-639) blir det uttalt at erstatningen er fastsatt med sikte på «å kompensere at husholdningen ofte blir dyrere for de etterlatte enn hva den ellers ville ha vært» (s. 648). Sml. påpekingen hos Syse 1999 s. 52. Analysen av rettspraksis viser at denne komponenten har spilt en beskjeden rolle for utmålingen av «Bastrup-tillegget», og holdes derfor utenfor i oversikten her.
- 105 Av fremstillingshensyn, og fordi begrepet er blitt innarbeidet i praksis og teori, benyttes i fortsettelsen den enklere formen *Bastrup-tillegget*.
- 106 For en innføring i de generelle prinsippene for utmåling av forsørgertap, se bl.a. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 529-537 og s. 547-548, samt Nygaard 2007 s. 140-156.
- 107 Det er rikholdig høyesterettspraksis som anser arbeid i hjemmet som forsørgelse, jf. *Halvorsen* (Rt-1933-110), *Husmordom II* (Rt-1951-687), *Rødseth* (Rt-1962-931), *Eklund* (Rt 1964 881), *Baltic* (Rt-1969-1308), *Svanevik* (Rt-1976-1302), *Bastrup* (Rt-1998-639) og *Engevold* (Rt-2002-673).
- 108 Slik også Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 547.
- 109 Sml. *Bastrup* (Rt-1998-639, s. 647) og *Engevold* (Rt-2002-673, s. 679).

- 110 *Bastrup* (Rt-1998-639, s. 647).
- 111 Innst.E.nr.1971 s. 55, 1. sp. Sml. *Eklund* (Rt-1964-881, s. 883). Presiseringen gjøres med henvisning til *Husmordom II* (Rt-1951-687).
- 112 Se til illustrasjon vurderingene i *Eines* (RG-2003-1649) og PSN-2004-227.
- 113 Jf. *Bastrup* (Rt-1998-639, s. 649).
- 114 Jf. *Bastrup* (Rt-1998-639, s. 648). Retten vektla i tillegg at husholdningen ofte blir dyrere for de etterlatte enn hva den ville ha vært ellers.
115. Jf. *Bastrup* (Rt-1998-639, s. 649). Slik også Nygaard 2007 s. 149.
- 116 Mindretallet (2) ville tilkjenne en lavere erstatning ut fra et annet syn på hvordan det skulle tas hensyn til forsikringsutbetalingene, se *Bastrup* Rt-1998-639, s. 650-651).
- 117 Sml. underrettspraksis som f.eks. *Stephansen* (RG-2004-1027) og LG-2001-1102, samt nemndspraksis som PSN-2008-118 og PSN-2006-625.
- 118 *Engevold* (Rt-2002-673, s. 675).
- 119 *Engevold* (Rt-2002-673, s. 680).
- 120 Lov om barn og foreldre (barnelova) 8. april 1981 nr. 7.
- 121 Jf. bl.a. *Stavang* (LH-2010-116910), *Wang* LG-2001-1102, (LH-2005-117011, *Stephansen* (RG-2004-1027) og LG-2001-1102. I LB-2007-13839 uttaler lagmannsretten at den «er . . . enig med tingretten i at Norsk Pasientskadeserstatning har utvist romslighet ved å yte erstatning til A også etter at B fylte 19 år». I *Inderhaug* (LB-2001-1702) legges det til grunn en 18-årsgrense, ut fra enighet mellom partene.
- 122 Jf. bl.a. PSN-2003-855, PSN-2005-96, PSN-2005-434, PSN-2006-625, PSN-2008-118, PSN-2008-437, PSN-2008-455, PSN-2008-711, PSN-2009-86 og PSN- 2009-697.
- 123 Generelt i samme retning bl.a. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 535.
- 124 Slik også bl.a. PSN-2005-434.
- 125 Sml. Pasientskadenemndas poengtering i PSN-2004-578.
- 126 Syse 1999 s. 57 uttaler at «[d]ette arbeidet [hjemmearbeidet] ble høyt verdsatt i *Bastrup*-dommen, også i forhold til tidligere høyesterettspraksis» (min klammeparentes). Syse ville lagt seg på et lavere erstatningsnivå. Han uttaler at frem til barnet fyller ti år «burde 30 000 kroner anses som romslig utfra de formål erstatningen skulle dekke» (ibid.). Sml. Syse op.cit. s. 58-59. Se også «føljetongen» hos Syse 2000 og Ness 2006.
- 127 Slik også NOU 2004:3 s. 287, 1. sp., samt eksempelvis PSN-2009-86 hvor nemnda uttalte at «i hovedsak *Bastrup*-dommen har vært retningsgivende for nivået». Sml. PSN-2004/227 og PSN-2007/498. Av annen praksis kan nevnes *Hogstad* (Rt-1999-1382). Et ektepar omkom i en trafikkulykke, og etterlot seg to barn på nærmere åtte og tolv år. Hvert av barna ble tilkjent 850 000 kroner (ca. 1 070 200 i 2010-kroner). Beløpet inkluderte også verdien av arbeidet i hjemmet og omsorgsarbeidet ellers.
- 128 PSN-2009-64 er anskueliggjørende, der nemnda uttalte følgende om forsørgertapsakene: «Uten konkrete holdepunkter for noe annet tilkjennes det i disse sakene en årlig erstatning for tapt evne til arbeid i hjemmet med kr 8000 i de tilfeller der en eldre person dør.»
- 129 Jeg slutter meg derfor til uttalelsen i PSN-2009-86. Nemnda påpeker der at «[s]elv om *Bastrup*-tillegget er retningsgivende for det nivået erstatningsposten ligger på, er det *ikke et fast og standardisert beløp*». Synspunktet er fulgt opp i nyere vedtak, se bl.a. PSN-2010-159.
- 130 I motsatt retning bl.a. PSN-2005-321, PSN-2008-117 og PSN-2010-159.
- 131 Erstatning for omsorgselementet ses imidlertid også i enkelte tidligere dommer, se til illustrasjon *Hundhammer* (RG-1963-602). Sml. herredsrettens dom i Halvorsen-saken, der det uttales at «barna [maa] undvære den moderlige omsorg, som er av saa stor betydning for et barns opdragelse, og som i sine videre konsekvenser til dels er av økonomisk betydning» (inntatt i Rt-1933-110, på s. 114).
- 132 Dette er Standardforskriftens forarbeider, «Standardisert erstatning for personskader voldt ved yrkesskade eller yrkessykdom. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Justisdepartementet 30. august 1989». Innstillingen ble avgitt 15. oktober 1990, og er inntatt som «Vedlegg I» i NOU 1994:20 s. 158 f.
- 133 Jf. bl.a. PSN-2009-208.
- 134 Med utgangspunkt i muntlige presentasjoner (forelesninger) over de begrepene og den figuren jeg har presentert her, foreligger det per i dag et studentarbeid som analyserer utvalgte typetilfeller, se Asphaug 2010. Undertegnede var veileder på prosjektet.
- 135 Lov 26. mars 1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt (skatteloven).
- 136 Bestemmelsen er en videreføring av skatteloven 18. august 1911 nr. 8 § 42 ellefte ledd andre punktum. Ordlyden er forenklet, men «uten at det derved er tilsiktet noen realitetsendring», jf. Ot.prp.nr.86 (1997-1998) kap. 7 [«Merknader til § 5-15 Skattefri inntekt»].
- 137 Zimmer 2009 s. 154-155; Aarbakke 1990 s. 37-38 og Nygaard 1985b s. 16. For en kritisk analyse av det tradisjonelle «surrogat»-synspunktet, se Frantzen 2005.
- 138 At skadelidte ikke må betale inntektsskatt her, er forutsetningsvis lagt til grunn i en rekke høyesterettsdommer samt langvarig og konsistent skatterettspraksis, jf. Zimmer 2009 s. 154 og Lignings-ABC 2009/10 s. 943. Se også Nygaard 1985b s. 18.
- 139 Fra dette utgangspunktet gjøres det unntak ved terminvise ytelser, jf. Zimmer 2009 s. 154-155. Se også Kjelland 2002 s. 95 med videre henvisninger.
- 140 Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) 17. juni 2005 nr. 90.

- 141 For en beskrivelse av bevisreglene, se Skoghøy 2010 s. 653 f.; Hov 2010a s. 1065 f.; Hov 2010b s. 749 f.; Robberstad 2009 især s. 241 f.; Mæland 2009 s. 161 f. og Schei, Bårdsen, Nordén et al. 2007 s. 979 f. For en teoretisk analyse av den norske beviskravslærens forutsetninger, se Strandberg 2010.
- 142 Begrepet «medisinsk» brukes her i vid betydning, og omfatter også vurderinger fra fysioterapeuter, ergoterapeuter mv.
- 143 Jf. bl.a. Ness 1993.
- 144 Om journalføringsplikten, se Befring og Ohnstad 2010 s. 278 f.; Molven 2009 s. 267 f.; Syse 2009 s. 280-281 og Befring, Grytten og Ohnstad 2002 s. 256 f. Se også NOU 2006:5 s. 58-59.
- 145 Se også bl.a. Askeland 2010 (note 112); Engstrøm 2010 s. 119; Nygaard 2007 s. 103; Jerstad 1993 s. 309-310 og Strøm Bull 1982 s. 906 og s. 918-920.
- 146 *Larsen* (Rt-1965-1309, s. 1322-1323).
- 147 Se vedlegg I til NOU 2000:23 (s. 133-134). Mandatet til de medisinsk sakkyndige kalles også for «Røsæg-mandatet».
- 148 Forskrift om pasientjournal 21. desember 2000 nr. 1385 (journalforskriften) § 14, gitt med hjemmel i lov om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven) 2. juli 1999 nr. 64 § 40 tredje ledd.
- 149 Sml. Molven 2009 s. 275, som presiserer at dette også gjelder ved «papirbasert journal som føres ved elektroniske hjelpemidler».
- 150 Lov om arkiv (arkivlova) 4. desember 1992 nr. 126.
- 151 Lov 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger.
- 152 Sml. Befring, Grytten og Ohnstad 2002 s. 270 og Molven 2009 s. 275.
- 153 Se også presiseringene fra Sosial- og helsedepartementet i Rundskriv I-2001-20, merknader til § 14 (s. 70-71).
- 154 Se bl.a. <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Offentlig-forvaltning/Arkivering/Spesiellearkiv/Pasientjournaler>. Utfyllende informasjon om elektroniske pasientjournaler er også tilgjengelig på Kompetansesenter for IT i helse- og sosialsektoren AS (KITH) sine nettsider, se <http://www.kith.no>.
- 155 NOU 2006:5 Norsk helsearkiv - siste stopp for pasientjournalene. Om arkivdepot for spesialist helsetjenesten.
- 156 Generelt i samme retning Nygaard 1997 s. 284. Se også Lødrup og Kjelland 2005 (frigitt betenkning) s. 5.